

SLUTRAPPORT
2008-02-04
Lars Göran Carlsson
Henry Cöster

Det nationella **Nätverket för teologisk och religionsvetenskapliga utbildningar** har beslutat att fortsatt utgöra ett nätverk mellan de svenska lärosäten som ger teologisk och religionsvetenskaplig utbildning.

Utifrån det arbete som nätverket hittills utfört och slutrapportens rekommendationer ser de ingående lärosätena det som angeläget med en fortsatt gemensam bearbetning avseende ett antal problemområden som vi listar nedan.

*** Pluralism och samverkan**

Man kan i samband med den sk bolognareformen se två rörelseriktningar. Å ena sidan betonas vikten av en organisatorisk samsyn mellan olika länder, lärosäten och traditioner så att studenters mobilitet, forskningens samverkan och resursanvändningens effektivitet befrämjas. Å andra sidan möter vi en allt starkare betoning av specialisering och profilering av det enskilda lärosätets utbildning och forskning. Det är varje högskolas rätt och skyldighet att bestämma inriktning och detaljutformningen av sin utbildning. Det är också lärosätets plikt att utforma sin verksamhet i samverkan med det extramurala samhällets behov.

Nätverket bör framgent säkerställa att de olika lärosätena gemensamt för det samtal som kan uppfattas som uttryck för vetenskapssamhällets gemensamma förväntningar på de olika lärosätenas utbildning och forskning.

*** Begreppen teologi och religionsvetenskap samt examinas utformning**

Det ligger i begreppen teologi och religionsvetenskap både en sammanhållen helhet men också specifika och specialiserade (del)discipliner. Det tycks bland annat betyda att en teologisk examen kan rymma stor bredd och variation mellan enskilda studenters studier.

Det betyder också att lärosäten/institutioner i enlighet med förordningen skiljer sig från varandra i hur man fastställt vad som utgör huvudområde[n]. Det innebär att teologi kan både utgöra *ett* huvudområde men också betoning inom något av de olika traditionella ämnen inom teologi eller religionsvetenskap. Utformningen av vad man på respektive lärosäte ser som huvudsakligt område påverkar därmed också hur respektive lärosäte ser på progression och fördjupning i utbildningen.

Även generella examina ska kunna ha sin inriktning för arbetsmarknadens behov och därmed olika professioner dvs. annat än enbart förbereda för akademisk forskning. Program relaterade till olika yrkesområden bör därför kunna se olika ut vad gäller bredd och fördjupning och behöva inte heller utformas för att primärt anknyta till de traditionella eller existerande forskarutbildningsämnena. Sådana mångfaldens exempel finns också på olika håll i Europa och USA. Olika lärosätets utformning av sina utbildningsprogram och examina kan bestämmas av såväl en för studenten önskad forskningsinriktad som en professionsinriktad framtid. Den nya Högskoleförordningen medger denna för respektive lärosäte självständigt utformade inriktning av de program som erbjuds studenterna. Detta tycks på flera håll i Europa ställa ökade krav på att examensbeteckningen och framför allt examensbeskrivningen görs tydliga och

möjliga att jämföra eller så tydliga att de kan utgöra grund för bedömning av den enskilde studentens möjlighet för fortsatta studier vid annat lärosäte.

Vid svenska lärosäten tycks vi idag ha skillnader avseende i första hand:

- vad som är huvudområde/huvudområden
- användningen av teologie och filosofie som beteckning i olika examina
- utformning och användning av efterled
- bestämmelser om de bibliska grundspråkens plats i program och examina
- utformningen av bredd, fördjupning och progression i program och examensfordringarna avseende ämnena enligt svensk ämnestradition och examensordning (=RUMO).
- betygsgradering, betygsskalor, betygskriterier etc

Det är tydligt att på detta område måste man förvänta fortsatta samtal inom vetenskapssamhället och det nationella nätverket. Inte minst måste de olika lärosätenas kurser och program göras så tydliga att handläggningen underlättas för studenter som byter lärosäten. Studenternas mobilitet är enligt intentionerna bakom den nya högskolan betonad inte bara i relation till europeiska utbildningar utan också mellan utbildningar inom Sverige. Lärosätenas olika profileringar kräver särskild uppmärksamhet på frågor relaterade till student- och lärarmobilitet.

*** Breddning, fördjupning och progression**

Det finns olika former för progression. Hur en institution definierar sitt huvudområde, huvudämnen för fördjupning och program, det får konsekvenser för hur progressionen ska utvecklas och bedömas. Vid några av Högskoleverkets senaste examensrättsprövningar har frågan om progression i utbildningen aktualiserats.

Om man enbart betraktar de traditionella teologiska och religionsvetenskapliga ämnena eller forskarutbildningarnas centrerings kring ämne kan progressionsprocessen förefalla mindre komplicerad. Om å andra sidan man också ser på teologi eller religionsvetenskap som program för professionsutbildning kan det bli krångligare att beskriva progressionen. Traditionen med en teologie kandidatexamen som yrkesexamen och därmed en professionsutbildning kan till och med påstås utgå ifrån att fördjupning och breddning i det teologiska och religionsvetenskapliga studiet betingar vartannat. I synnerhet blir det effekten av att studenterna medgetts möjligheten att individuellt välja i vilken ordning de ingående kurserna skall läsas. Detta kan sägas ha accentuerats ytterligare av att de inledande översiktliga teologiska och religionsvetenskapliga studierna som föregår studentens specialisering på vissa lärosäten begränsats från två-tre terminer till en kurs omfattande en termin och i några fall halv termin. Nätverket bör därför fortsätta samtalen om innebörden i och relationen mellan utbildningens krav på breddning och progression.

Kravet på högskoleutbildningens professionsrelevans påverkar rimligtvis innebörden av begreppen fördjupning och bredd. De kristna samfundet ställer krav på sina blivande anställda att de skall ha genomgått relevant akademisk utbildning. Den nya frånvaron av nationell yrkesexamen för teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar motiverar att nätverket för samtal om behovet och utformningen av program som är professionsrelevanta för olika yrken i skola, kyrka och andra stora avnämare.

*** Övergången från grundnivå till avancerad nivå**

Högskoleförordningen 31§ anger att ”de krav på *särskild behörighet* som ställs skall vara *helt nödvändiga* för att studenten skall kunna tillgodogöra sig utbildningen” (vår kursiv). Förord-

ningen tycks därtill rekommendera en individuell prövning av studenten vad gäller den särskilda behörigheten: ”Särskild behörighet har också den som genom svensk eller utländsk utbildning, praktisk erfarenhet eller på grund av någon annan omständighet har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen”.

Behörighetskraven till program eller kurser på avancerad nivå är olika formulerade vid de olika lärosätena. Detta bör bli föremål för fortsatta samtal inom nätverket. I synnerhet förefaller det angeläget inom tre problemsfärer. Det gäller:

a) allmän behörighet för studier på avancerad nivå:

Frågan gäller tolkningen och utformningen av allmän behörighet för att överhuvudtaget *läsa kurser* på avancerad nivå inom det teologiska och religionsvetenskapliga fältet. Gemensamt för lärosätena tycks vara att det krävs minst 90 hp från grundläggande nivå inom det ”huvudområde” som skall läsas på avancerad nivå.

Olikheter tycks dock föreligga om man efter antagning kan läsa kurser och inriktningar på avancerad nivå inom annat huvudområde, dvs byta huvudsakligt område mellan nivåerna.

Frågan om behörighet för kurs berör möjligheten till *bredd* i studierna på avancerad nivå men berör även möjligheterna för mobilitet.

b) särskild behörighet till kurser på avancerad nivå

När det gäller den särskilda behörigheten till olika program och inriktningar tycks lärosätena ha olika bestämmelser. För att möjliggöra mobilitet bör de eventuella komplikationerna av denna rikedom tydliggöras.

Teologiska fakulteten i Uppsala tycks förutsätta att fördjupning på avancerad nivå görs inom samma huvudområde som på grundnivå dvs den studerande ska skriva sin examensuppsats inom samma huvudområde som på grundnivå. Detta tycks i praktiken vara annorlunda vid övriga lärosäten. Bakgrunden tycks vara att man vid de olika lärosätena har beslutat olika vad gäller huvudsakligt område. Uppsala har de fem RUMO-ämnena, Lund har fem nya (judais-tik, islamologi, rel.hist, rel.vet samt teologi), övriga universitet (Göteborg, Karlstad, Linkö-ping, Umeå och Växjö) tycks ha ett eller två huvudsakligt område (rel.vet och teologi men med ett antal inriktningar). De enskilda utbildningsanordnarna i teologi tycks på motsvarande sätt ha teologi med ett antal inriktningar.

c) studenter med hel examen vid annat lärosäte på grundnivå eller utländska *examina*

Det allmänna tycks vara att kräva kandidatexamina med motsvarande minst 90 hp i teologi/religionsvetenskap men att man gör individuella bedömningar. En viss osäkerhet tycks råda i vilken grad man ska kräva ett självständigt arbete och hur man ska bedöma förmågan till självständigt arbete genom andra moment som ingått i grundutbildningen.

Generellt tycks samtliga lärosäten uttrycka villighet att ”liberalt och individuellt” bedöma tillgodoräknanden och behörighet i samband med studentens byte av lärosäte. För den enskilde studentens studieplanering riskerar emellertid den individuella bedömningen också rymma en viss grad av godtycke.

*** Utbildning på vetenskaplig grund**

Högskolelagen anger att högskolor skall anordna ”utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet, och forskning och konstnärligt utvecklingsarbete samt annat utvecklingsarbete.” För teologi och religionsvetenskap som med sin klassiska förankring i det europeiska universitetssystemet sedan dess begynnelse vilar tolkning och förståelse av detta krav mer på sedvana och en levande vetenskaplig diskussion än på tydligt formulerad koncensus. Internationellt tycks man kunna se att

benämningarna Religious Studies och Theology ibland får sin innebörd i relation till olika innehållsliga, metodiska eller teoretiska betoningar av vad som utgör vetenskaplig grund. I nätverkets samtal har detta krav betonats såväl av de statliga universiteten som av högskolor med enskild huvudman. Inte minst bolognaprocessens starka betoning av att utbildningen skall ge studenten anställningsbarhet och kompetens för också annan yrkesverksamhet än renodlad fortsatt forskning, aktualiserar fortsatta samtal i nätverket kring hur dessa lagstadgade krav skall förverkligas.

Nätverket bör befrämja de fortsatta samtalen mellan lärosätena med sikte på att tydliggöra innebörden av vetenskapssamhällets självförståelse av teologi och religionsvetenskap.

*** Utbildning på forskarnivå**

De olika universiteten utformar forskarutbildningen på olika sätt både vad gäller ämne, inriktningar och specialisering. Nätverket bör framdeles fortsatt samtala om hur forskning och forskarutbildning skall komma de lärosäten till del som saknar sådan. Inte minst bör samtalen bearbeta hur mobiliteten skall säkerställas en mobilitet som möjliggör för studenter med grundläggande och avancerad utbildning på ett lärosäte skall kunna fortsätta sin forskarutbildning vid ett annat.

När det gäller behörighet för forskarutbildning finns olikheter också i relation till andra länder i Europa, som bör beaktas och tydliggöras för såväl inkommande som utresande studenter. Vilken typ av masterexamen – ettårig eller tvåårig - krävs internationellt? Räcker för behörighet, som i Sverige, med en magisterexamen efter ett års studier på avancerad nivå? Bör detta eventuellt ge upphov till organiserade gemensamma samtal med utländska lärosäten?

Det tycks i forskarutbildningen finnas en alltför begränsad användning av de kvalificerade handledarresurser som finns vid de lärosäten som inte har rätt att meddela forskarutbildning. Samtal om och utformningen av hur denna kompetens skall användas bör kunna föras i nätverket.

Såsom annan högskoleutbildning skall forskarutbildningen syfta till att också ge studenten anställningsbarhet. Nätverket borde även kunna föra samtal om utveckling av och tydliggörande av forskningsgemenskaper och forskarutbildningar som befrämjar samverkan med extramural ”fritidsforskning” och kunskapsutveckling.

Till denna avslutande rapport fogas

Utredarnas PM 2007-10-18 *Analys och förslag till tentativa slutsatser* med tillhörande bilaga väsentligen utarbetad av Lars Göran Carlsson avseende redovisning av och reflektioner i anslutning till översikt *Nordisk, europeisk och internationell utblick gällande examina inom teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar*

Bilaga 1)

PM 2007-10-18
Lars-Göran Carlsson
Henry Cöster

Analys och förslag till tentativa slutsatser.

Som bilaga till denna pm redovisas några iakttagelser och reflektioner kring teologisk och religionsvetenskaplig utbildning internationellt.

Några problemområden

I samband med bedömningar av examensrätter och utformningen av de teologiska utbildningarna enligt den nya högskolelagen och förordningen är det flera perspektiv som blivit aktuella att diskutera och reda ut – perspektiv som under ett par års tid diskuterats i det teologiska nätverket bestående av representanter från teologiska/religionsvetenskapliga avdelningar/institutioner vid statliga universitet och högskolor samt tre enskilda utbildningsanordnare i teologi.

Det ena uppenbara perspektivet är relaterat till Bolognaprocessen och dess konsekvenser för högskolelagens och högskoleförordningens utformning i relation till dessas bakgrundsmaterial i proposition och riksdagsbeslut. Både propositionen och riksdagsbeslutet och arbetet i utbildningsutskottet bör ses som viktiga bakgrunder för att förstå intentionerna bakom lagen och förordningen. Utöver en analys av själva texterna har samtal i ett tidigare skede ägt rum med den arbetsgrupp i utbildningsdepartementet, som skrivit underlaget till examensordningen (Ds 2004:2) och propositionen om den nya högskolan samt med utbildningsutskottet i samband med riksdagsbeslutet. Detta har gett insikter om tankegångarna och intentionerna bakom textmaterialet för att kunna tillämpa det på teologiutbildningens område. Frågan har då givetvis väckts hur de olika begreppen, som används i de ovan nämnda texterna, ska tolkas i relation till teologi och religionsvetenskap inte minst vid övergången från yrkesexamen till generella examina.

Det andra perspektivet som kommit till ytan är teologins och religionsvetenskapens akademiska identitet, innehåll och ämnesstruktur i historiskt samt i europeiskt och internationellt perspektiv (Se bilaga). Den debatten har givetvis förts ett antal år helt oberoende av Bolognaprocessen, men sätts på sin spets när studieplaner och kursplaner ska realiseras. Detta inte minst på grund av att de olika institutionerna i Bolognaprocessens anda och enligt förordningen menar sig ha ganska stora frihetsgrader att utforma de teologiska utbildningarna. I nätverket har utifrån aktuella texter och beslut kunnat konstateras att det får anses finnas relativt stora frihetsgrader – t.ex. utifrån formuleringen ”med viss inriktning som varje högskola själv väljer” samt att de teologiska examina inte längre utgör yrkesexamen utan med den nya examensstadgan är sk generella. Till den historiska bakgrunden hör givetvis den debatt som under 1950- och 60-talen fördes i Sverige om teologins och religionsvetenskapens plats vid uni-

versiteten samt om RUMO-reformen från 1970-talet och hur den ska hanteras i den nya examensordningen.

Uppgiften för nätverket är och har hittills i enlighet med uppdraget från NSHU varit att få en viss samsyn – inte minst omkring frihetsgraderna - så att man med en viss mångfald kan säkra möjlighet till mobilitet för studenterna mellan program och studieorter samt att kunna studera vidare från grundnivå till avancerad nivå och behörighet för forskarutbildning utan att studenten helt är låst av studiernas inriktning på grundnivån.

Teologiämnets struktur i ny examensordning

De följande reflektionerna och slutsatserna har tillkommit efter arbetet med remissvar på Ds 2004:2, genomarbetning av regeringspropositionen och riksdagsbeslutet om den nya högskolan samt arbete med remissvar om den nya högskolelagen och försök till en genomtänkt tillämpning av den nya lagen samt högskoleförordningens inriktning på studie- och kursplaner efter learning outcome-principer i Dublin descriptors.

I det upprättade nätverket mellan de teologiska utbildningarna har också förts flera tillämpningsdiskussioner. Vid mötet den 12 mars i nätverket diskuterades t.ex. innebörden av Sveriges universitets och högskoleförbunds (SUHF) uttalande om att den nya teologie kandidatexamen i "huvudsak skulle utformas som den tidigare yrkesexamen". Eftersom ingen kontakt har funnits med nätverket restes frågor om på vilken grund uttalandet gjordes, i vilken betydelse och med vilken auktoritet. Utifrån Bolognaprocessen och på grund av att de nya teologiska examina enbart är generella (till skillnad från flera håll i Europa) menade flera att SUHF:s önskemål inte är någon odiskutabel självklarhet. En del som varit involverade i SUHF:s arbete har uppfattat att beslutet handlade om att en kandidatexamen för att få ha förliden teologi borde ha mer än hälften av ämnena från det teologiska området men utan någon närmare bestämning i övrigt. Däremot innebar det inga förslag om vilka ämnen eller hur många olika ämnen som skulle ingå från det teologiska området. Samtal har också förts med medlemmar i den s.k. promotorgruppen för den svenska implementeringen av "Bologna" huruvida de nya generella examina inom teologi nödvändigtvis måste följa det tidigare yrkesexamensmönstret eller kan utformas annorlunda än den gamla yrkesexamen. Vår tolkning är att SUHF:s uttalande riskerar peka i annan riktning än den förnyelse och variation som Bolognaprocessen lägger upp till samt med vad som är konsekvensen av införandet av generella examina.

Motsvarande diskussioner om hur man eventuellt skulle kunna forma generella examina inom ramen för de utbildningar som fortsatt utfärdar yrkesexamina har förts t.ex i samband med en konferens i Umeå, anordnad av internationella programkontoret för professionsutbildningar. Det blev uppenbart att diskussioner fortsatt pågår om konsekvenserna av högskoleförordningen och Bolognaprocessens intentioner vid universiteten och andra högskolor – både vid utbildningar som leder till generella examina och de som leder till yrkesexamina.

Tentativ slutsats: För att en examen ska rubriceras som en teologie examen eller examen i teologi bör mer än hälften av kurserna ligga inom det teologiska och religionsvetenskapliga området inklusive en fördjupning genom självständigt arbete. Vilka ämnen i traditionell mening eller i vilka proportioner dessa ska ingå är upp till varje högskola att själv besluta.

RUMO-reformen

Den teologiska yrkesutbildningen i Sverige har präglats av den på 1970-talet genomförda s.k. RUMO-reformen, utredningen om religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation, där teologi i den tidigare bemärkelsen närmast blev ett ämne inom det religionsvetenskapliga studiet, och utbildningen vid universiteten blev tydligt icke-konfessionell. Av de ämnen som idag innefattas i teologin fanns före RUMO-reformen de inriktningarna som idag kallas *exegetik* (bibelvetenskap), *kyrkohistoria/kyrkovetenskap*, *tros- och livsåskådningsvetenskap* (*etik*, religionsfilosofi och *dogmatik*), praktisk teologi samt religionshistoria med religionspsykologi. Runt 1900 skapades religionssociologin och *religionspsykologin* som i Sverige tillsammans med religionspedagogik med RUMO fick beteckningen *religionsbeteendevetenskap*.

Dessa fem RUMO-ämnen områden med lite olika benämningar har i Sverige fungerat huvudämnen inom den religionsvetenskapliga yrkesutbildningen. Människovård och samhällsproblem blev genom RUMO viktiga delar även om traditionen från upplysningstiden, Schleiermacher och Humboldtuniversitetet fortsatt var centrala eller kanske ännu mer framhävda, framför allt att en teologisk utbildning ska bygga på forskningsarbete och forskningsseminarier. Däremot kan Schleiermachers betonande av att de teologiska fakulteterna skulle vara professionsfakulteter och en specialistutbildning i kyrkligt ledarskap sägas ha minskat även om det formellt uttrycktes i teologie kandidatexamen som yrkesexamen.

Man kan säga att när regeringen gav tre teologiska seminarier högskolestatus 1993 erkändes Schleiermachers utbildningsperspektiv med kyrkoledarskapsfokus samtidigt som dessa seminarier i större utsträckning medvetet tvingades tydliggöra den vetenskapliga grunden i sina tidigare mer konfessionella och pastorala betoningar och utbildningar. Också internationellt kan man se att den s.k. seminarietraditionen utvecklats till en på många håll mycket kvalificerad akademisk nivå.

Om de tidigare seminarierna men nu högskolor, vad det gäller ämnesbetoning, skulle vilja hålla kvar mer av den Schleiermacherska kyrkoledarutbildningstraditionen än RUMO-traditionen, är detta sannolikt i allra högsta grad relevant, om vi talar om mobilitet och anställningsbarhet i europeiskt och internationellt kyrkligt perspektiv. Frågan är om inte både mobilitetsaspekten och anställningsbarheten enligt den nya högskolelagen och förordningen ska anses vara överordnat den nuvarande svenska akademiska utbildningstraditionen i teologi och religionsvetenskap. De behöver för den skull inte stå helt i ett motsatsförhållande till varandra – i alla fall inte vad det beträffar vetenskaplig grund -, men har däremot betydelse för hur man utformar olika examinas inriktningar. Intrycket från samtal med några som vid olika universitet arbetat centralt med genomförandet av ”den nya högskolan” tycks vara att man menar att RUMO-reformen är ett överspelat kapitel genom den nya förordningen och examensordningen med en övergång till *generella examina* inom teologin. Det blir avnämarna och anställningsbarheten som bestämmer inriktningen och omfattningen av ämnesområden i en viss examen, vilket kan preciseras genom en inriktningsbenämning. Man borde också kunna lägga till konsekvenserna av ett internationellt perspektiv (Se bilaga). Om så är fallet, vad innebär det?

Tentativ slutsats: Genom den nya högskoleförordningen och examensordningen är de teologiska examina generella examina. Kurser, innehåll och inriktningen för en teologie examen bestäms mer det internationella vetenskapssamhällets förståelse av teologi och religionsvetenskap och av anställningsbarheten dvs. behovet på arbetsmarknaden.

En ny teologie kandidatexamen - generell eller professionell enligt gammal tradition

Den nya högskoleförordningen, dess bakomliggande intentioner, ny examensordning relaterat till Bologna-processen, teologie kandidatexamens upphörande som yrkesutbildning samt Svenska kyrkans prästutbildningsreform ger anledning att se över utformning och innehåll av teologins utbildningstraditioner. Det är tveksamt om den nya kandidatexamen eller magisterexamen måste utformas som den gamla yrkesexamen. Den nya förordningens betoning av mångfald och nyorientering får även konsekvenser för teologiutbildningen. Högskoleverket har också tidigare antytt en riktning för högskolorna som handlar om att både profilera sig och att samarbeta. Hur kan det realiseras i den nya ordningen på teologiområdet för att ge studenterna och avnämarna tillgång till mångfald, kvalitet, kontinuitet och samtidigt inte hindra mobiliteten för studenterna? Detta är frågor som diskuterats i nätverket. Dessa diskussioner har visat på gamla traditioner och ett möjligt nytänkande. Redan före Bologna-reformen har det blivit tydligt att de olika universiteten och högskolorna utvecklat och förändrat sina teologiska utbildningarna och närmast svensk religionsvetenskap och teologi till internationell praxis

Syftet generellt med nyorienteringen av universitet som högskolor - inklusive enskilda utbildningsanordnare - kan sannolikt delvis sägas vara att ge större mångfald och olika profiler både vad gäller utbildning och forskningsinriktningar, vidga rekryteringsbasen till högre utbildning samt bättre möta arbetsmarknadens behov. Möjligheten till detta har sannolikt förstärkts genom de nya bestämmelserna? Det är knappast inte innehållsmässig likriktning som åsyftas med mobilitetskraven. En kandidatexamen eller examen på avancerad nivå inom teologi och religionsvetenskap bör i den aktuella förändringsprocessen ge möjligheter till nyskapande utifrån avnämares och studenternas önskemål och utifrån initiativ och forskningskompetens på de olika utbildningsinstitutionerna.

Tentativ slutsats: De olika teologiska generella examinas konstruktion bör inte i alltför hög grad styras upp på förhand efter den gamla yrkesexamen i teologi utöver vad högskolelagen och förordningen aviserar vad det gäller inriktning och tyngdpunkter inom kunskapsområdet. Det är upp till varje högskola att bestämma inriktning och utveckla detaljlösningar.

Teologiutbildningen i avnämarperspektiv

Den nya högskolan mot bakgrund av Bologna-processen innebär att man bör se på teologin och religionsvetenskap i ljuset av övrig europeisk utbildning men också i viss mån i förhållande till internationell diskussion. Hur stämmer det svenska paradigmet med hur man bedriver teologisk och religionsvetenskaplig utbildning i relation till de nordiska länderna, till Europa i övrigt men också internationellt? Vad innebär övergången från att teologie kandidatexamen varit en yrkesexamen efter fyra år och övergår till generella examina på olika nivåer? I vissa länder kan man ge både generella examina i teologi – antingen en mer teologisk eller en mer religionsvetenskaplig - och en speciell yrkesexamen (exempelvis i Norge och Tyskland). Vad innebär det för studenternas möjlighet till mobilitet? Det fanns önskemål om att man även i Sverige skulle kunna ge både en professionsexamen och generella examina i teologi respektive religionsvetenskap. De gick dock inte att få tillräckligt gehör för att driva en sådan linje. I samband med utredningen om Svenska kyrkans prästutbildning diskuterade de dåvarande rektorerna vid Svenska kyrkans pastoralinstitut docent Elisabeth Gerle och teol dr Ingemar Söderström samt rektor Lars-Göran Carlsson med den grupp som skrev förslaget till den nya examensordningen på utbildningsdepartementet om konsekvenserna av en övergång från yrkesexamen till generella examina. Gruppen menade dock att det skulle bli möjligt att lägga in yrkesinriktade moment och verksamhetsförlagda delar på de olika nivåerna inom

ramen för den nya förordningen. Att så har blivit fallet generellt kan i någon mån spåras i den nya högskolelagen – speciellt i texten för avancerad nivå. I texten för grundnivån är det mindre tydligt. Där sägs det att utbildningen ska ge beredskap att möta förändringar i arbetslivet. Det kan tolkas som en form för generisk kompetens. Däremot sägs i 1 kap 9§ att utbildningen på avancerad nivå ska utveckla studenternas förutsättningar för sådan yrkesverksamhet som ställer stora krav på självständighet. Det kan tolkas som att målet är att ge en utbildning som gynnar anställningsbarhet och säkrar hög professionalitet, vilket också är målet för de teologiska kurser som nu har börjat utvecklas med verksamhetsförlagda delar framför allt för blivande präster.

Tentativ slutsats: Bedömningar och utvärderingar av teologiska utbildningar inom den ”nya högskolan” inte ska genomföras utifrån gamla paradigmer eller ämnesinriktningar men ha en öppenhet för variationer bl.a. de som finns internationellt. Inom ramen för en generell examen ska yrkesinriktade kurser och professionsperspektiv kunna rymmas – inte bara ämnesfördjupning i traditionell mening eller forskningsinriktade moment. I bedömningar av olika utbildningar ska sökas efter tendenser som ökar mångfald och ger impulser till nytänkande eller kompletteringar till svensk teologisk eller religionsvetenskaplig utbildning antingen det handlar om specialiseringar, nyskapande av ämnen, sätt att integrera gamla ämnen och specialiseringar som stimulerar utveckling av teologisk bedömningsförmåga, förbereder för gamla och nya yrkesverksamheter etc.

Den nya högskolans och högskoleförordningens terminologiska konsekvenser

Det tycks fortfarande generellt råda en viss osäkerhet på högskolorna om vad den nya terminologin står för och hur den ska användas.

Högskolelagen Kap 1 11a§ i samband med att den behandlar en högskolas förutsättningar att utfärda en generell examen med tillräcklig kvalitet använder begreppen ”*ett visst huvudämne eller med en viss inriktning*”. Kap 1 8§ talar om ”*det område som utbildningen avser*”.

Högskoleförordningen bilaga 2 talar om *huvudsakligt område-huvudområde* både inom kandidatexamen och inom magisterexamen för fördjupning inom ramen för en viss inriktning – en inriktning, som varje högskola själv bestämmer. Bilaga 2 använder begreppet *ämne* i samband med forskarutbildning och relaterat till lärarutbildning, annars inte. Kap 6 i förordningen talar endast om kurser och program på grundnivå medan man nämner *ämnena* endast på forskarutbildningsnivå.

Regeringens proposition om den nya högskolan använder begreppet *ämne* mycket sällan. Regeringen föreslog att fördjupning på avancerad nivå inte behövde ske i *ett enda ämne* utan det självständiga arbetet kunde vara tvärvetenskapligt eller yrkesinriktat. Det skulle också vara möjligt på avancerad nivå att fördjupa sig i *ett enda ämne* utan att gå omvägen via andra kurser – alltså en hög ämnesspecialisering. Lärosätena skulle med hjälp av för- och efterled kunna ange inriktning eller examen i *ett visst ämne* utifrån *en viss inriktning* som högskolan själv bestämmer. Man föreslår också att det ska upprättas nätverk som fastställer hur man ska hantera kurser och nivåer *inom ämnesområdena* för att inte hindra studenternas möjlighet till mobilitet.

Riksdagens beslut slutligen nämner i den reservation som fick majoritet att det viktiga var fördjupning och progression inom *det huvudsakliga området* för utbildningen. För kandidatexamen nämndes 60 poäng enligt det gamla systemets poängberäkning i *huvudämne* eller inom *kunskapsområdet*. I en kommentar i riksdagens utbildningsutskott poängterades att det

centrala syftet var progression och fördjupning men att varje högskola sedan kunde hitta egna detaljlösningar i examenskraven relaterat till ett kunskapsområde.

Regeringens Promemoria 2006 03-22 anger man att ”genom att också tala om *kunskapsområde* får riksdagen i sitt beslut anses avse att det skall kunna vara ett område som är *vidare än vad som traditionellt definierats som ett huvudämne*”. Med den tolkningen i bakgrunden använder högskoleförordningen begreppet huvudsakligt område för fördjupning både inom ramen för kandidatexamen och för magisterexamen. Explicit säger man i promemorian att progressionen mellan nivåerna ska ske inom *relevant område, men att det däremot inte måste vara exakt samma huvudämne, kunskapsområde, ämnesområde eller huvudsakliga område för utbildningen. Det ska dock vara en tydlig progression så att den avancerade nivån bygger vidare på grundnivån.*

I Högskoleverkets text *Högskoleverkets anvisningar vid prövning av masterexamensrätt* diskuteras vad ett område respektive huvudområde ska stå för som begrepp inom högre utbildning. Slutsatsen efter de första examensrättsprövningarna var att

- Område är mindre än ett vetenskapsområde
- Område är större än eller lika med ett huvudområde
- Huvudområde är större/vidare/tvärare eller lika med ett huvudämne

Teologi och religionsvetenskap hör till vetenskapsområdet humaniora och samhällsvetenskap. Detta är knappast något internationellt vedertaget. För att tillämpa ovanstående terminologin skulle sedan område kunna vara teologi och religionsvetenskap medan teologi respektive religionsvetenskap skulle kunna vara två huvudområden. Huvudämnena skulle kunna vara Bibelvetenskap, Systematisk teologi etc. På flera universitet och högskolor har låtit de gamla RUMO-ämnena vara huvudområden. Johannelunds teologiska högskola t.ex. hade tänkt sig att teologi skulle vara huvudområde med tre möjliga huvudämnena eller ämnesområden för fördjupade studier. Frågan kvarstår dock hur dessa begrepp bör tillämpas inom teologi och religionsvetenskap och hur viktigt det är att det finns en samsyn eller samordning i användningen. Bakgrundtexterna till högskolelag och högskoleförordningen och dessas egna formuleringar ger utrymme för ett antal tänkbara varianter.

Tentativ slutsats:

Vetenskapsområde är humaniora samhällsvetenskap,

Område, t.ex religionsvetenskap och teologi, är mindre än ett vetenskapsområde,

Område är större än eller lika med ett huvudområde

Huvudområde är större/vidare/tvärare eller lika med ett ämne

Ämne används i HF enbart inom forskarutbildningen. Uttrycket brukas vid de flesta lärosäten dock i den betydelse sedvanan bjuder. Ämnesområde brukas i den mån begreppet används är en mer allmän beteckning

Utbildningarna ska utforma en mängd kurser för att möta utbildningskraven för olika examina. Kurserna kan utgå från traditionella ämnen, teman, vara tvärvetenskapliga eller yrkesinriktade osv.

Fördjupning på avancerad nivå kan vara integrerande och bred men också mycket specialiserad i ett ämne (t.ex. forskningsämne). De viktiga kriterierna är progression och gynnande av anställningsbarhet.

En studerande ska på avancerad nivå kunna välja kurser i ett annat huvudämne än på grundnivån, så länge det kan betraktas som relevant.

Begreppet inriktning tycks kunna användas i både snävare och bredare betydelse. Det kan gälla förleden t.ex. teologie eller filosofie kandidatexamen dvs. visa på olika inriktningar på

en kandidatexamen. Samma beteckning skulle också kunna användas som efterled t.ex. kandidatexamen i teologi eller kandidatexamen i religionsvetenskap. Inriktning kan också vara en ytterligare precisering av innehållet i t.ex. en teologie kandidatexamen - en teologie kandidatexamen inriktning religionshistoria, bibelvetenskap etc., vilket då anger inriktningen på fördjupningen inom ett huvudområde eller inom vilket huvudämne fördjupningen skett. Alla dessa varianter finns även internationellt – i Norden, Europa och USA och i enlighet med den flexibilitet som är en intention i högskolereformen. De existerande variationerna internationellt bör också motivera att de svenska teologiska och religionsvetenskapliga utbildningarna ges stor frihet i benämningarna och utformningen av examina inom området teologi och religionsvetenskap.

Utformningen av teologie kandidatexamen

Hur kan man då se på bredd och djup i en examen utifrån examensordningen och beteckningen huvudområde och huvudämne?

Vissa högskolor har kommit att använda begreppet biämne, dels i betydelsen att det inte kan läsas som fördjupning vid det egna lärosätet eller den egna institutionen, dels som ett ämne som skulle kunna var ett huvudämne men som i en examen fungerar som biämne i relation till ett annat huvudämne. Det senare är det som i praktiken förekommer i de flesta examina. Biämne som begrepp finns varken i regeringspropositionen eller i högskoleförordningen. Uppsala universitet t.ex. har bestämt att en kandidatexamen ska innehålla ett biämne för att en sådan examen exempelvis inte enbart skulle innehålla kurser i engelska. Uppsala universitet har dock beviljat undantag från denna regel för t.ex. området medicinsk vetenskap, som man menar innehåller tillräckligt många olika ämnen i sig. Ur förordningens synpunkt är det dock fullt möjligt att avlägga en kandidatexamen med enbart kurser i t.ex. pedagogik dvs. med pedagogik som enda huvudsakligt område och som huvudämne (det är i sig inte helt nytt). Kravet som förordningen ställer är endast att minst 90 högskolepoäng under successiv fördjupning ska gälla huvudområdet. Det valda huvudområdet kan således innehålla upp till 180 högskolepoäng, om det finns så många kurser att ge inom området på grundnivå. Konsekvensen för teologi och religionsvetenskap är att om en högskola har valt teologi som huvudområde skulle inte fördjupningen behöva följa de traditionella ämnena eller ämnesområdena, men det ska kunna visas att det ändå finns en progression och fördjupning inom ramen för minst 90 högskolepoäng. Om man i stället t.ex. har valt att ha bibelvetenskap som ett huvudområde (eller med riksdagens benämning kunskapsområde) kan man i princip enligt förordningen utfärda en kandidatexamen med enbart bibelvetenskap om det finns tillräckligt med kurser på grundnivå.

Tentativ slutsats: En teologie kandidatexamen kan ur förordningens synpunkt ämnesmässigt vara smal eller bred, gälla teman eller ett huvudämne. Det viktiga är att det finns en progression och en form för fördjupning. Enligt Högskolelagen och Högskoleförordningen bör en kandidatexamen kunna ha olika inriktningar. Det bör även gälla inom det teologiska och religionsvetenskapliga området och kunna bestämmas av respektive högskola.

Inom lärarutbildningen skulle *teologi och religionsvetenskap* kunna var ett *huvudämne* och byggas upp med den tidigare traditionella s.k. baskursen (AB-kurs) med ämnesbredd enligt t.ex. RUMO-ämnena med en möjlig fördjupning och på det sättet utgöra ett *undervisningsämne* i skolan. Om dessutom mer än hälften av kurserna härrör från *området* teologi och religionsvetenskap skulle en sådan lärarstudent kunna ta ut en teologie kandidatexamen med en viss inriktning.

Högskoleförordningen ger också utrymme för en högskola att bestämma att en kandidatexamens *huvudsakliga område (huvudområde)* skulle kunna vara t.ex. religionshistoria eller bi-

belvetenskap och enbart innehålla kurser inom dessa områden. *Huvudämnen* skulle t.ex. kunna vara islamologi respektive Gt/Hebreiska. Examensinriktningarna skulle då exempelvis kunna vara teologie kandidatexamen i religionshistoria (eventuellt med tillägget ”särskilt islamologi”) respektive teologie kandidatexamen i bibelvetenskap. Alternativet, vilket är vanligt internationellt är att examina benämnas med bestämmande efterled t.ex. kandidatexamen i teologi särskilt bibelvetenskap, kandidatexamen i bibelvetenskap, kandidatexamen i islamologi etc. Vi bör försöka finna en gemensam rekommendation t.ex: att teologi alltid används som förled och att man i efterleden preciserar fördjupning. Detta så länge en examen innehåller en viss teologisk och/eller religionsvetenskaplig bredd men att enbart efterled användes om examensinnehållet är starkt specialiserat. Eftersom ämnesbegreppet i stort sett är övergivet i den svenska förordningen till förmån för kurser inom ett huvudområde är det svårt att generellt närmare precisera vad denna bredd innebär.

Progression och fördjupning

När det gäller utveckling av högskoleutbildningarna ur Bolognaperspektiv i Sverige kan man konstatera att det utöver *mobilitet* och *anställningsbarhet* är *progression* och *fördjupning* i någon form inom både grundnivå och inom avancerad nivå som betonats starkt. Diskussionerna i nätverket har flera gånger berört hur progression och fördjupning har tillämpats vid skapandet av studieplaner och kursplaner vid de olika utbildningarna samt hur man tekniskt ska ange det i studieplaner och kursplaner. Vissa har fortsatt använda A-, B- och C-beteckningarna på grundnivå. Andra har valt andra begrepp inom kunskapsområdet och de ämnesområden som presenterats för att antyda hur kurser bygger på varandra och antyder progression och fördjupning.

Fyra typer av progression genom utbildningsnivåerna

I en utbildning bör i studieplaner och kursplaner spåras försök till att arbeta med fyra typer av progression och fördjupningstänkande inom varje nivå. Det första berör ämneskursernas progression, det andra är professionsprogressionen, inom teologin i många fall präster och det tredje är den enskilde studerandes perspektiv t.ex. från ”att vara teologistuderande” till ”att vara teolog” till ”jag som teolog”.¹ I båda dessa senare fall av progression rör det sig i hög grad om det som brukar kallas generiska kompetenser. Dessa kompetenser kan knyta an till många av de aspekter som högskoleförordningens bilaga 2 lyfter fram under de olika examinas rubriker *färdigheter* och *förmåga* samt *värderingsförmåga* och *förhållningssätt*.

Till dessa tre typer av progression kan sägas komma en fjärde progressionen, den från grundnivå till avancerad nivå. Den skulle då kunna vara av annan karaktär eftersom det i förordningen kan skönjas en viss markering av en specifik nivåskillnad i kraven. Progression kan uppfattas som en något mer kontinuerligt pågående process.

¹ Ett exempel är det arbete som för några år sedan lyftes fram i samband med en studieplan för läkarutbildningen i Göteborg. Det påpekades att det vara lättare med ”outward journey of a career”, dvs. sådant som hör till medicinska fackkunskaper och färdigheter. Det var svårare med den ”inre karriäresan” som handlar om motivation, sättet att gensvara på erfarenheter och omständigheter, personliga värderingar och integritet, emotionell stabilitet, självförtroende, stöd till kollegor etc.. Dessa personliga utvecklingsområden i utbildningen och har visat sig vara nycklar till ett framgångsrikt yrkesliv men är svåra att formulera som mål och att utvärdera. Den modell som har använts vid universitetet i Dundee, Skottland, för medicinarutbildningen är en trecirkelmodell. Den ”encourages a holistic and integrated approach to education and helps to avoid tension between vocational and academic perspectives” Den inre cirkeln – ”what the doctor should be able to do” handlar om att ”göra det rätta”. Nästa cirkel handlar om ”approaches to doing it” dvs. om att ”göra saker på rätt sätt” och den yttre cirkeln handlar om utvecklingen av ”the individual as a professional” dvs. att den ”rätta personen gör det

Regeringspropositionens, riksdagsbeslutets och högskolelagens syn på kunskap och kompetens

Det som är intressant med riksdagsbeslutet och den reservation som fick majoritet, är den eventuella kunskapssyn som kan utläsas eller tolkas in. Man talar när det gäller fördjupning om ”fördjupade kunskaper”. Sedan utformas detta som ett krav på ett visst antal poäng som i det nya högskolepoängssystemet är 90 högskolepoäng inom ett kunskapsområde eller huvudämne. Det kan lätt uppfattas eller tolkas som en mer kvantitativ uppfattning av kunskap och begränsat till fakta och kognitiva kunskapsaspekter. Eftersom riksdagen i huvudsak antog propositionen behöver det dock i och för sig inte innebära att man motsatt sig de bredare kunskapssynsresonemang eller den syn på kompetens i en akademisk examen som kan spåras i propositionen.

Högskolelagen (t.ex. 9§ andra stycket) och bilaga 2 i högskoleförordningen bygger definitivt på en bred kunskapssyn eller syn på kompetens där t.ex. fördjupning från grundnivå till avancerad nivå inte enbart innefattar kunskaper i en begränsad kognitiv och kvantitativ betydelse genom att man använder tre områden för målbeskrivningar med begreppen *kunskap och förståelse, färdigheter och förmåga* samt *värderingsförmåga och förhållningssätt*.

Tentativ slutsats: Progression och fördjupning handlar aldrig enbart om ämneskompetenser utan också om learning outcomes i bl.a. olika generiska kompetenser, som kan vara betydligt svårare att arbeta med och bedöma i en utbildning.

Fördjupning och självständigt arbete

När högskoleförordningen kräver fördjupning genom ett självständigt arbete talar man om självständigt arbete inom huvudområdet inte inom huvudämne. Det bör tyda på att man enligt förordningen kan genomföra fördjupning i form av ett självständigt arbete av mer integrerande och ämnesöverskridande karaktär. I förordningstexten om kandidatexamen under rubriken kunskap och förståelse talas visserligen om möjligheten till ”fördjupning inom någon del av området” – området lika med huvudområdet eller huvudsakligt område - medan det i den övergripande texten gällande omfattning talas om fördjupning inom det huvudsakliga området (huvudområdet) med 90 högskolepoäng. Vad det beträffar självständigt arbete nämns 15 högskolepoäng på samma sätt inom huvudområdet för utbildningen. Bilaga 2 till högskoleförordningen som behandlar olika examina talar om kursfordringar om ett minsta antal högskolepoäng med successiv fördjupning inom ett huvudsakligt område (huvudområde) och med ett självständigt arbete om minst 15 högskolepoäng inom området. Själva examens inriktning bestäms av varje högskola. Det antyder vissa frihetsgrader helt i linje med regeringens proposition, där det på sidan 111 sägs: ”*Kravet på självständigt arbete förutsätter fördjupning. Detta måste dock inte nödvändigtvis ske inom vad som definieras som ett huvudämne*”.

Tentativ slutsats: En fördjupning som landar i ett självständigt arbete behöver inte alltid innebära att man arbetar med ett allt snävare och specifikt ämnesfält utan det kan också vara fråga om att integrera och skapa synteser från flera s.k. ämnen eller ämnesområden inom ett kunskapsområde. Förordningen nämner för avancerad nivå t.ex. förmågan att integrera kunskap. Konsekvensen av detta är att ett självständigt arbete inte behöver vara en uppsats t.ex. inom bibelvetenskap utan kan vara en integrerande uppsats (jmf RUMO-reformens förslag om sk Temaarbete) med flera av de traditionella ämnena som grund. Har en student exempelvis en generell introducerande grundkurs i teologi – A-kurs på 30hp - och därefter t.ex. 45 hp i bibelvetenskap och 45 hp i systematisk teologi kan ett självständigt arbete på 15 hp vara en uppsats som integrerar dessa två eventuella tänkta huvudämnen. I princip bör en teologisk eller religionsvetenskaplig examen kunna byggas upp utifrån teman och tväramnesmässiga

kurser och det självständiga arbetet utgörs av ett fördjupningsarbete i teologi eller i religionsvetenskap generellt.

Fördjupning från grundnivå till avancerad nivå enligt högskolelag och högskoleförordning

I projektgruppens förslag i regeringens proposition (sid 84) säger man att kurserna ska nivåbestämmas. Man ska också genom de olika examensbeskrivningarnas mål kunna utläsa nivån (sid. 94). Kursernas fördjupning i förhållande till examensbeskrivningen ska framgå av kursplanen. Avancerad nivå enligt propositionen ska bygga på grundnivån och innebära en fördjupning i förhållande till denna. Man nämner specifikt integration, hantering av komplexa företeelser samt utvecklandet av förutsättningar till yrkesverksamhet som ställer stora krav på självständighet. Allt detta finns med i lagen och förordningstexterna.

Högskolelagen 1 kap 9§ använder ordet ”bygga på” när man beskriver hur studier på avancerad nivå ska förhålla sig till grundnivån och att utbildningen ska innebära en fördjupning utifrån den tidigare nämnda bredare synen på kompetens: ”utbildning på avancerad nivå ska innebära fördjupning av kunskaper, färdigheter och förmågor i förhållande till utbildning på grundnivå”.

Högskoleförordningens bilaga 2 använder också begreppet fördjupning under rubriken *Kunskap och förståelse* i samband med magisterexamen. Studenten ska visa ”fördjupade kunskaper inom vissa delar av området” samt ”fördjupad metodkunskap”. Den principiella skillnaden från grundnivån verkar främst vara att metodkunskap lyfts fram speciellt. Uttrycket ”vissa delar av området” måste kunna tolkas som att studierna antingen kan satsa på en viss bredd likaväl som på en snäv ämnesfördjupning. Detta också om man ser på syftet med riksdagens förändringsförslag i förhållande till regeringens proposition och den sedan efterföljande promemoria från regeringen.

I enlighet med riksdagsbeslutets princip ska fördjupning inom det huvudsakliga området (huvudområdet) för magisterexamen vara 30 hp.

Enligt regeringens promemoria 2006-03-23 som utgör underlag för förslaget till författningsförändringarna sägs att progressionen mellan nivåerna ska ske inom *relevant område*, men att det däremot inte måste vara exakt samma huvudämne, kunskapsområde, ämnesområde eller huvudsakliga område för utbildningen som på grundnivå. Återigen sägs att inriktningen – i det här fallet magisterexamen - bestäms av lärosätet.

Vissa skillnader i kraven mellan nivåerna kan avläsas genom examensbeskrivningarna i högskoleförordningens examensbilaga. Exempelvis formuleras kraven på kandidatnivå: ”genomföra uppgifter inom givna tidsramar”, ”färdighet för...självständigt arbete...”, ”insikt om kunskapens roll...och människors ansvar för hur den används...”, ”identifiera ytterligare behov av kunskap...och ansvar för att utveckla sin kompetens”. Samma saker uttrycks för magisterexamen med tillägg som ”kvalificerade” uppgifter, ”färdighet...att arbeta i...kvalificerad verksamhet” och istället för kunskapens roll nämns insikter om ”vetenskapens möjligheter och begränsningar”.

Tentativ slutsats: Studierna på avancerad nivå ska bygga på grundnivå. Det behöver dock inte ske inom samma huvudämne som på grundnivån, inte heller samma huvudområde men ska vara en relevant fördjupning i förhållande till grundnivån. Progressionen ska dock märkas genom större krav på metodkunskap, vetenskaplig bedömningsförmåga och krav på att kunna integrera kunskap, hantera komplexitet och utveckla förmåga till självständighet i yrkesverksamhet. Detta innebär att om fördjupningsområdet, huvudområdet eller huvudämnet på kandidatnivå är t.ex. bibelvetenskap ska en student i princip kunna gå vidare och fördjupa sig i

annat huvudområde på avancerad nivå under förutsättning att studierna i någon mening kan anses bygga på kandidatexamen och en progression av de tidigare studierna.

Fördjupning inom nivåerna enligt högskoleförordningen

Det som regeringens proposition föreslog, nämligen att ta bort poängkraven och istället i enlighet med bl.a. learning-outcome-tänkandet beskriva fördjupning och progression i kvalitativa termer, frångick riksdagen. Hur ska det tolkas och tillämpas? Bakgrunden till regeringens förslag uttrycktes bl.a. på följande sätt i propositionen (sid 103): *”Regeringens avsikt är inte att ifrågasätta den roll som etablerade akademiska ämnen och discipliner har. Det finns dock anledning att undvika bestämmelser som baseras på utpräglat svenska traditioner eller som kan verka hindrande för tvärvetenskapliga ansatser och utveckling av nya ämnen eller ämnesområden. Regler som skall gälla all högre utbildning bör så långt möjligt vara neutrala i förhållande till vetenskapssamhällets definitioner och utvecklingen av ämnen och ämnesområden”*. Man angav också att man ville att det skulle ges utrymme för flera varianter av program och sammansättningar av fristående kurser som leder till kandidatexamen (sid 111). Detta torde också kunna gälla inom teologi och religionsvetenskap. Mycket verkar falla tillbaka på de frihetsgrader som ges lärosätena att i samband med examina, progression och fördjupning tolka och bestämma innehållet i begrepp som ”huvudområde”, ”inriktning”, ”huvudämne”, ”del av område” och eventuellt ”ämne”. Det senare begreppet lyser i stort sett, som nämnts tidigare, med sin frånvaro i de här aktuella lag- och förordningstexterna utom när man talar om forskningsnivån. Vad det istället handlar om på grundnivå och avancerad nivå är *kurser i en viss progression och fördjupning*.

Även om riksdagen i enlighet med vissa universitets remissvar beslutade att fastställa fördjupning med en viss poängnivå, användes inte beteckningen ämne. Man använde heller inte enbart beteckningen *huvudämne* utan även begreppet *kunskapsområde* samt föreslog att t.ex. i en utbildning av mer tvärvetenskaplig karaktär ska fördjupning och progression ske inom *relevant område*. Genom dessa relativt öppna formuleringar måste det tolkas som att man i princip ställde sig bakom regeringens principiella tänkande att inte fastna i hittillsvarande svenska ämnestraditioner utan det skulle finnas frihet att utveckla nya ämnesområden, vilket kan anses bekräftat vid samtal med ledamot i utbildningsutskottet. Det finns ingen grund att tro att detta inte även skulle gälla det teologiska området.

Regeringens förslag till författningsförändring i sin Promemoria 2006-03-22 tycks tolka beslutet på samma sätt när den tar fasta på riksdagens begrepp ”kunskapsområde” och fördjupning inom ”huvudsakliga området för utbildningen” och menar det ska uppfattas bredare än huvudämne. Däremot klargör högskoleförordningen hur fördjupningen också ska framgå i form av högskolepoäng inom olika examina i enlighet med riksdagens beslut.

Tentativ slutsats: Progression innebär en successiv fördjupning och utveckling inom huvudområdet genom kurser som bygger på varandra. Det kan ske genom ett specifikt huvudämne eller mer brett inom kunskapsområdet och vara mer professionsinriktat och omfattar även mer personliga generiska kompetenser likaväl som mer forskningsinriktat. Progressionen innefattar både kunskap och förståelse, färdigheter och förmåga, värderingsförmåga och förhållningssätt. Det bör därför vara möjligt att bygga upp examina med olika inriktningar – professionsinriktat, ämnesinriktat, temainriktat, forskningsinriktat etc. Dessa variationer är mycket tydliga i flera andra länders teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar (Se bilaga). Nätverket bör kunna acceptera sådana variationer även inom Sverige.

Tillämpningar av progressions- och fördjupningskravet

Utöver vad som sägs om progression och fördjupning i högskolelagen och högskoleförordningen och dessas förarbeten och som redovisats ovan verkar det inte existera några ytterligare officiella preciseringar. Nätverket har som nämnts ovan diskuterat hur progressionstänkandet ska tillämpas och uttryckas. Olika högskolor har försökt att ytterligare ringa in begreppen och på olika sätt antyda progression för ämnen eller i ett utbildningsprogram. Vissa utbildningar antyder progressionen genom att använda de gamla beteckningarna B och C på grundnivå. Andra utbildningar använder andra begrepp. Karolinska institutet t.ex. låter progression på grundnivå beskrivas genom endast två klassificeringar av kurserna nämligen G1 och G2. Göteborgs universitet använder begreppen grundkurs, fortsättningskurs och fördjupningskurs. I nordiska sammanhang och internationellt kan man se att kurserna rubriceras efter årskurs med t.ex. 100-beteckningar för årskurs 1, 200 för årskurs 2 osv. I Storbritannien utformas kurserna på olika "levels" och man behöver ha en viss mängd kurser från olika nivåer i en examen.

Högskolan Dalarna har utgått från European Qualification Framework de s.k. Dublindeskriptorerna, vilka dock kan sägas något mer utvidgat beskriva olika examinas förväntade studieresultat, vilka mer kortfattat är beskrivet på liknande sätt i högskoleförordningens texter. Det som dock är uppenbart genom dessa beskrivningar är att en students utveckling genom en akademisk utbildning inte enbart handlar om kunskapsaspekter i begränsad betydelse utan om personlig och professionell utveckling t.ex. kopplat till ledarskapsförmåga, muntlig och skriftlig kommunikationsförmåga för olika målgrupper, strategiska överväganden i arbetsgemenskaper, förmåga att styra det egna lärandet. Det är således mer generiska kompetenser av olika slag än ämneskunskaper. Detta kommer också till synes i examensbeskrivningarna i högskoleförordningens examensbilaga exempelvis på kandidatnivå: "självständigt identifiera, formulera och lösa problem", "förmåga att muntligt och skriftligt redogöra...", "identifiera ytterligare behov av kunskap...och ansvar för att utveckla sin kompetens". Samma saker, vilket nämnades tidigare, uttrycks för magisterexamen med tillägg som "kvalificerade" uppgifter, "färdighet...att arbeta i...kvalificerad verksamhet" och istället för kunskapens roll nämns insikter om "vetenskapens möjligheter och begränsningar". Dessa områden kräver en hel del eftertanke i samband med bedömningen av progression i ett utbildningsprogram och hur dessa förmågor fördjupas och utvecklas i en utbildning utöver hur de direkta kunskaperna fördjupas inom t.ex. ett huvudämne eller olika ämnesområden. En avgörande betonad nyorientering i Högskolelag och Högskoleförordning är ambitionen att inte fastna enbart i de traditionella ämneskunskaperna i progressions- och fördjupningstänkandet.

Som exempel kan nämnas att vid Uppsala universitets avdelning för pedagogisk utveckling, UPI, har man sammanfattat synen på progressionen av kunskapsmålen genom formuleringar som *ökat djup eller ökad bredd/ökad komplexitet inom ämnet/ämnesområdet och/eller yrkesområdet samt mer betoning av analys och syntes i kurser på högre nivå*. Bortsett från att användandet av ämne och ämnesområde inte helt följer lagtext och förordning så kan dessa uttalanden vara vägledande också för andra. De bygger delvis bl.a. på den s.k. SOLO-taxonomin. På samma sätt har man formulerat progression för färdighetsmål. Dessa berör ökad självständighet, eget ansvar för lärandet, bättre förmåga att kommunicera kunskaperna. Dessa mål kan knytas till förordningens texter för kandidat och magisterexamen även om det inte sägs i materialet från UPI.

När UPI talar om nivåbestämningar av kurser så är det fyra kriterier som nämns vilka ska prägla kurserna på avancerad nivå samt deras mål och examinationsformer nämligen självständighet, komplexitet, ansvar samt intellektuell mognad och kompetens. Det handlar mycket om det som ovan nämnades om den tredje typen av progression nämligen den enskilde studentens egna intellektuella och personliga utveckling genom utbildningen. Möjligtvis kan man

här relatera till forskning om lärande av den s.k. Martongruppen i Göteborg där studenters förståelse av lärandet kan gå från en fråga om minneskunskaper till förståelse till att förändra perspektiv till en förändring som är djupt integrerad – jag som person har förändrats.

Tentativ slutsats: Progression eller en successiv fördjupning (=ett begrepp i högskoleförordningens bilaga 2 under rubriken *Omfattning* i beskrivningen av Kandidatexamen), som fokuserar på kurser i ett kunskapsområde eller huvudämne framstår som lättast att beskriva. Det är emellertid lätt att fördjupnings- och progressionsdiskussionen enbart kommer att handla om det ämnesmässiga och ämnenas progression. De andra två ovan nämnda progressionsperspektiven - det professionella och det personliga - är svårare och rör sig delvis om mer generiska svårfångande kompetenser. Svårare är Högskolepedagogisk forskning betonar ofta svårigheterna med att följa de enskilda studenternas progressionsresa genom en utbildning och hur man stimulerar den. Ett perspektiv på progression och fördjupning utifrån den enskilda studentens perspektiv uttrycks i learning-outcome perspektivet om man inbegriper alla de tre delarna i den syn på kunskap och kompetens som högskoleförordningen uttrycker med orden kunskap och förståelse, färdigheter och förmåga samt värderingsförmåga och förhållningssätt. Även om kandidat-, magister- och masterexamen i teologi och religionsvetenskap är generella examina är slutsatsen att det finns ett ansvar att stimulera och motivera en professionsutveckling, en faktamässig kunskapsutveckling och en integrerande personlig bedömningsförmåga samt framför allt på avancerad nivå forskningsförberedande förmåga. Nätverket bör kunna stimulera till och utgöra forum för ett brett tänkande omkring fördjupning både genom att uppvisa skillnader mellan olika utbildningar och dess inriktningar samt arbeta för att visa hur olika typer och bredd av fördjupningar kan ta sig uttryck inom teologi och religionsvetenskap. Vi rekommenderar därför att Bolognanätverket i religionsvetenskap och teologi permanentas och att man säkerställer möjligheten för samtliga lärosäten att delta i nätverket.

Bilaga till pm 2007-10-18

Nordisk, europeisk och internationell utblick gällande examina inom teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar

Det skulle givetvis vara intressant att studera de europeiska teologiska och religionsvetenskapliga utbildningarna utifrån ett mer innehållsligt och teoretiskt perspektiv i ljuset av t.ex. den debatt som introducerades i tidskriften *Theological Education, Volume XXXII*, Number 1, 1995. Numret inleddes med en artikel där professor Don Browning diskuterade *The Nature and Criteria för Theological Education*. De följande artiklarna och den debatt som på vissa håll fortsatt därefter om karaktären av teologisk och religionsvetenskaplig utbildning skulle med säkerhet kasta större ljus över och ge förståelse för de variationer av benämningar och inriktningar som kommer till synes i nedanstående material och ur man ska se på fokuseringar på teologi respektive religionsvetenskap. Ambitionen här stannar dock vid att exemplifiera existerande variationer enbart utifrån valda beteckningar på teologiska och religionsvetenskapliga examina med en antydning om vissa innehållsliga variationer vad gäller de traditionella ämnesområdena inom teologin.

Inte minst har diskussioner förts om de teologiska utbildningarna till präst i europeisk och internationellt perspektiv. Här ska bara göras en kort antydning om problemen.

Arne Eriksen uttrycker vid en nordisk konferens i oktober 2007 om teologisk utbildning – framför allt prästutbildning - sin syn på behovet av strategiskt utvecklingsarbete bl.a. i kölvattnet av Bolognaprocessen. Han säger :

”Det er viktig å registrere at Europas universiteter og høyskoler med sine studie-programmer ikke skal harmoniseres eller bli helt like, men de skal heller ikke være uforenlige og usammenlignbare. *Diversitet* vurderes som en styrke ved det fremtidige europeiske utdanningsområdet, men den institusjonelle profilering og de strategiske veivalgene skal overstyres av behovet for *transparens* i grader og studieprogrammer”.

Han menar vidare:

”Strategisk utviklingsarbeid kan fort bli mer basert på fortiden enn på fremtiden, fordi vi så ofte bruker historiske indikatorer i vårt kvalitets- og utviklingsarbeid. I en rapport som nylig er utarbeidet av den europeiske universitets-organisasjonen EUA oppfordres institusjonene til å ”*strive towards a future orientation by employing a proactive attitude, i.e. to actively seek to influence future developments, rather than be grounded in the past or simply react to external pressures*”²

EU-kommisionären *Jan Figels* tal till ministermötet i London 2006 kom EU:s ambitioner tydligt till uttryck i hans nio mål för vad han kallade en ”helt nödvändig europeisk universitetsreform”.

”Vi måste:

- a. Bryta ned staketen runt Europas universitet
- b. Säkra universiteten en reell autonomi
- c. Etablera incitament för strukturerade partnerskap mellan universitet och näringslivet
- d. Etablera kunskaper och färdigheter som er tillpassade arbetsmarknaden

² Creativity in Higher Education, EUA Publications 2007, s.7

- e. Øka tillskotten till och effektivisera finansieringen av utbildning og forskning
- f. Stimulera ämnesmångfald og ämnesövergripande innovationer
- g. Aktivera kunnskap genom interaksjon med samhället
- h. Synliggöra EHEA (*European Higher Education Area*) og ERA (*European Research Area*) og göra de två områdena attraktiva ute i världen³.”

Det finns en press på att även svensk utbildning ska visa framfötterna internasjonellt – inte minst genom forskning. Frågan är om detta ska vara ett hovedfokus i svensk teologisk og religionsvetenskaplig utbildning? Eller finns det andra behov t.ex att utveckla framstående grundutbildningar både for samhälle og kirka.

I 1996 hölls en konferens i Oslo arrangerad av Kyrkornas Världsråd om prästutbildning. En arbeidsgrup fortsatte arbeidet og arrangerade en konferens i Graz 2002 med temat ”*The future of Theology in Europe*”⁴. En ny konferens arrangerades 2006 med temat ”*The Challenges to Theology in a Pluralistic Europe*”

Arne Eriksen, som varit nordisk representant vid dessa konferenser, konstaterar:

”Begge konferansene har registrert behovet for et europeisk, økumenisk nettverk der teologiske fakulteter i Europa i samarbeid med de respektive kirker kan utvikle fremtidens presteutdanning. Men konferansene har samtidig vært sterkt splittet i synet på hvilken rolle Bologna-prosessen bør ha i dette arbeidet. Deltakerne har dessuten hatt ulikt syn på om arbeidet i første omgang burde vært konfesjonelt eller økumenisk basert, og ulikt syn på om arbeidet burde omfatte både de teologiske fakultetene og de respektive kirker, eller bare de teologiske fakulteter.

Den protestantiske kirkesammenslutningen CPCE – Leuenbergsammen-slutningen har for eksempel ønsket å konsolidere situasjonen for presteutdanningen innenfor sitt kirkeområde før man går økumenisk. Og Vatikanet er slett ingen pådriver for et økumenisk strategisk utviklingsarbeid omkring presteutdanningen.

De europeiske presteutdanningene vil fremover måtte forholde seg til ha tre nasjonale hovedaktører, alle med sine respektive, internasjonale relasjoner:

1. De nasjonale myndigheter (*forvaltere* av nasjonale utdanningssystemer og samtidig institusjonseiere) – har relasjoner til Bologna-prosessen (EHEA og ERA)
2. De nasjonale utdanningsinstitusjonene – de teologiske fakulteter / presteseminarer (*leverandører* av presteutdanning) – har relasjoner til internasjonale nettverk og organisasjoner
3. De nasjonale kirker (*avtakere/ arbeidsmarked*) – har relasjoner til økumeniske organisasjoner.

Presteutdanning har vært nasjonale prosjekter i de fleste europeiske land. Inntil i dag har da også det strategiske utviklingsarbeidet blitt tilrettelagt nasjonalt (sågar regionalt i flere land). Med etablering av et europeisk høyere utdanningsområde må vi tenke nytt, eller rettere sagt videre. Høyere utdanning er ikke lenger bare et nasjonalt gode. Høyere utdanning er et viktig element i både nasjonale og internasjonale utviklingsstrategier, spesielt de europeiske⁵. Høye-

³ ”Delivering on the Modernisation Agenda for Universities” Education, Research and Innovation COM(2006)208 final, of 10 May 2006 – http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/comuniy2006_en.pdf

⁴ Conference of European Churches (CEC/ KEK) *The Future of Theology in Europe*, Geneva 2003

⁵ 11 % av Norges ”kontingent” til EU er midler til utdannings- og forskningsformål

re utdanning blir dessuten en stadig viktigere global handelsvare, enten vi vil det eller ei⁶. Hva med presteutdanning i dette perspektivet? Hvilke utfordringer står Grazprosessen og for så vidt vårt nordiske nettverk overfor?

Sammanfattningsvis er Arne Eriksens forhoppning att det ska vara möjligt att

” - se den europeiske presteutdanningens fremtidige utviklingsmuligheter både i et institusjonelt, nasjonalt, europeisk og globalt perspektiv
- få arbeidslyst til et mer kollektivt, nordisk og europeisk strategisk utviklingsarbeid.”

Norden utanför Sverige

För att belysa variationerna i teologisk utbildning i Norden utöver den svenska har nedan valts exempel från Finland⁷ och Norge⁸. Poängen är inte att ge fullständiga bilder av de nordiska utbildningarna utan fokusera på några som dels ur språksynpunkt är lättåtkomliga för studier av svenska studenter, dels belyser variationerna i teologisk och religionsvetenskaplig utbildning. De nordiska utbildningarna uppvisar en del olikheter både vad gäller examina och uppbyggnaden av examina.

Finland

Vid Åbo akademi kan man i enlighet med det nya finska högskolesystemet för högre utbildning avlägga en kandidatexamen i teologi (180 studiepoäng) och en magisterexamen (120 studiepoäng dvs två års studier) i likhet med det svenska mönstret. Man kan studera efter tre linjer – en allmän, en ämneslärarlinje och en fri linje. För alla linjer gäller dock ett minimum av grundstudier i sju olika *ämnen* (religionsvetenskap, GT, NT, kyrkohistoria, dogmatik, etik med religionsfilosofi samt praktisk teologi) om totalt 35 studiepoäng. Den allmänna linjen syftar bl.a. till prästyrket och innehåller praktik i kyrkan eller en mer kulturinriktad praktik både på kandidatnivån och på magisternivån. Utöver de nämnda *grundkurserna* fortsätter studierna med s.k. *ämnesstudier* och till sist fördjupade studier i ett *huvudämne* inklusive en kandidatavhandling på 6 studiepoäng. En studiepoäng motsvarar det svenska begreppet högskolepoäng och följer således det europeiska ECTS-systemet. Utbildningen erbjuder en liknande form för progression som den svenska men med ett mindre omfattande självständigt arbete för kandidatexamen men något mer omfattande (40 studiepoäng) för magisterexamen dvs för den examen som motsvarar en svensk masterexamen

Den allmänna linjen är en bred framför allt kyrkligt inriktad yrkesutbildning och innehåller studier i grekiska, hebreiska och även latin i grundstudierna. Om man vill läsa religionsvetenskap så görs detta vid den humanistiska fakulteten inte vid den teologiska.

Magisterexamen kräver studier om 80 studiepoäng inklusive magisteravhandling inom det valda huvudämnet utöver praktik, vetenskapsteori och fritt valda studier för den allmänna linjen. För ämneslärarlinjen krävs istället pedagogik utöver 80 studiepoäng i det teologiska huvudämnet. Som huvudämne erbjuds något av de i grundkurserna ingående sju ämnena samt något ytterligare ämne.

Om man har en bachelorexamen utan teologiska ämnen, kan man ändå söka till magisterstudierna och antas. Den studerande måste dock läsa ett antal s.k. bryggkurser (maximum 60

⁶ NAFSAkonferansen om internasjonalisering av høyere utdanning, Minneapolis, mai 2007 samlet over 7500 deltakere. Den tilsvarende europeiske EAIEkonferansen, Trondheim, september 2007 samlet over 2500 deltakere

⁷ Åbo akademi

⁸ Oslo universitet, Menighetsfakultetet, Missionshøgskolen i Stavanger, Agder universitet

studiepoäng) i samtliga av de nämnda sju ämnena samt ämneskurs i det som ska bli huvudämnet i magisterutbildningen.

Åbo akademi erbjuder utöver påbyggnadsutbildning till licentiatexamen också doktorsstudier. För att var behörig till forskarstudier krävs en magisterexamen. Om magisterexamens huvudämne är ett annat än det som ska läsas i forskarutbildningen krävs först studier på 60 studiepoäng i detta ämne.

Norge

Norge var tidigt ute med att genomföra utbildningar i enlighet med Bolognaprocessen dvs med Bachelor- och masterexamina, men har precis som Tyskland också valt att ha kvar en professionsutbildning (12 terminer) inriktad på tjänst i kyrka och trossamfund. Denna ämbetsexamen - *cand. theol* - kan avläggas vid de nedan nämnda tre teologiska fakulteterna. Varje termin omfattar enligt det europeiska systemet 30 studiepoäng (stp) men med moduler om 10 studiepoäng.

Speciellt har utbildningarna i Oslo studerats - Universitetet och Menighetsfakultetet. Dessa institutioner samt Missionshögskolan i Stavanger är de tre teologiska fakulteterna i Norge, som alla har konfessionella anknytningar enligt norsk tradition. Utöver vid dessa tre kan man läsa religionsvetenskap och kristendomskunskap på ett antal högskolor vid avdelningar relaterade till humaniora och religion som t.ex. vid Agder universitet, där man kan genomföra ett års studier i *Kristendom, religion och livssyn* samt erhålla en *Bachelor i Religion, etikk og kultur* och en *Master i Kristendomskunskap*. Dessa utbildningar riktar sig främst till blivande lärare och kulturarbetare.

Menighetsfakultetet i Oslo, som är den större av de teologiska utbildningsinstitutionerna, har ett relativt stort antal olika varianter av bachelor- och masterutbildningar - även av den typ som erbjuds vid Agder universitet och andra högskolor i Norge - men har framför allt utbildningar inriktade mot kyrkoarbetare. Den teologiska fakulteten vid universitetet i Oslo har färre examensvarianter men har en *Bachelor i teologi* och en *Bachelor i kristendomskunskap*. Den senare kan innehålla ämne från annan fakultet. På universitetet erbjuds enbart en programvariant för bachelorexamen i teologi, som också är den bachelor som ingår i universitetets professionsstudium i teologi till präst i den Norska kyrkan. Utöver detta professionsstudium som leder till en *cand. theol.* kan man också avlägga en *Master i kristendomskunskap* och en *Master i religion och samfunn* samt också en internationell variant. Stavanger Missionshögskola skiljer sig något från Osloutbildningarnas profil med en mer internationell inriktning genom att man utöver bachelor- och masterexamen i teologi också har en *Bachelor i religion och interkulturell kommunikation* samt en *Bachelor i bibelöversättning* och en *Master i globala studier*. Gemensamt är dock att det är tydliga program med endast liten grad av fria val av ämnen.

En teologisk fakultet eller högskola i Norge kan således ge en mängd olika varianter av bachelor- och masterexamina inom området teologi och religionsvetenskap allt efter resurser och ge dessa olika benämningar så länge det är religion och teologiska ämnen i utbildningen som examina och kurserna relaterar till.

Vid Menighetsfakultetet finns några tydliga varianter av teologiska och religionsvetenskapliga program: *Bachelor i teologi* (med varianter t.ex. *studieretning katolsk teologi* och *studieretning metodistisk teologi*), *Bachelor i kristendom*, *Bachelor i kultur och samfunnsfag*, *Bachelor med inriktning mot ungdom, kultur og tro*. För att benämnas en bachelorexamen i teologi ska vart och ett av de teologiska huvudämnena - NT, GT, Kyrkohistoria, Systematisk teologi och praktisk teologi - ingå med minst 10 studiepoäng samt innehålla minst ett grundspråk. Det läggs således vikt vid teologisk bredd i huvuddisciplinerna. Examen kan dock innehålla upp

till 20 studiepoäng i ett biämne - även från annan fakultet. Utöver dessa ämnen ingår det som är obligatoriskt för all norsk högskoleutbildning nämligen *Examen philosophicum* på 10 studiepoäng.

De första tre åren i de olika varianterna av teologisk utbildning med den avslutande bachelorexamen är således mer fokuserad på bredd än fördjupning i ett visst ämne. Visserligen byggs vissa kurser på varandra men den specifika fördjupning som är kravet i den svenska kandidatexamen är inte lika tydligt. Breddutbildningen gäller också den s-k professionsutbildningen med sikte på prästyret där en avslutande termin tar sikte på prästyret. Denna avslutande termin är en del av den s.k cand.theol examen efter 6 års studier, i vilken dock en bachelor tas ut efter tre år. Den svenska uppdelningen mellan universitetsstudier och icke-poänggivande pastorala studier på särskilda pastoralinstitut kan sägas vara en relativt unik svensk företeelse – inte bara i jämförelse med Norge utan också med övriga Europa, där det är naturligt med konfessionella inriktningar även på högskolenivå.

En *Master i teologi* kräver också en viss bredd men med en fördjupning i minst två av de fem ovan nämnda centrala ämnena. Det finns dock studieinriktningar inom det teologiska och religionsvetenskapliga området som är exempel på mycket specifikt fördjupade inriktningar. Menighetsfakultetet ger t.ex. *Masterexamen i kristendomskunskap* som i stort sett enbart är disciplinbaserade studier i NT, GT, Kyrkohistoria, Systematisk teologi eller Religionssociologi. I examensbeteckningen anges detta med begreppet *studieretning*. Det finns också en katolsk, en pentekostal och en metodistisk inriktning på masterexamen i kristendomskunskap. Dessutom erbjuds mastergrader i *diakonala studier*, i *kirkelig undervisning*. På Menighetsfakultetet ges också en *Master of Philosophy in Theology*.

I ett samarbete med de övriga teologiska fakulteterna (universitetets samt Stavanger missionshögskola) har utvecklats en *Master i Praktisk teologi* som närmast motsvarar den amerikanska Doctor of Ministry, men skulle kunna i svensk version vara en licentiatexamen i praktisk teologi eftersom denna mastergrad är en fortbildning för präster som således har en sexårig cand. theol -examen samt ska ha två års erfarenhet av prästtjänst.

De norska bachelorexamina med teologisk inriktning vid de teologiska fakulteterna innehåller inget självständigt arbete, består av kurser med en viss bredd inom teologi med fokus på den kristna teologiska traditionen samt har ett mindre antal studiepoäng relaterat till andra religioner. Betoningen i de teologiska examina inom området som berör andra religioner än den kristna tycks dock mer gälla religionen idag i samhället och om människors livstolkningar. Vill man studera allmänt om religioner och religionshistoria istället för teologi, kristendom och ett teologiskt professionsstudium till präst/pastor får man studera inom de filosofiska/humanistiska fakulteterna. Det innebär att de centrala huvudämnena inom de norska teologiska utbildningarna är GT, NT, systematisk teologi, kyrkohistoria och praktisk teologi medan t.ex. religionshistoria måste ses som ett biämne. Detta kan jämföras med tysk tradition inom kunskapsområdet teologi, som har en liknande uppbyggnad.

Masteravhandlingen i alla inriktningar ska omfatta minst 30 studiepoäng men kan också omfatta ett helt års arbete, vilket då är speciellt inriktat på vidare forskning.

För antagning till masterstudier vid Menighetsfakultetet – antagligen något liknande på övriga norska teologiska fakulteter - ska man ha avlagt en bachelor med en summativ värdering med minst betyget C i en sjugradig betygsskala uppbyggd enligt bolognaprocessens principer. För antagning till doktorandstudier krävs en masterexamen eller motsvarande samt ett projektförslag som ligger inom fakultetens handledarkompetens. Masterexamen behöver således inte vara avlagd inom de teologiska fakulteterna.

Kommentar till utbildningarna i Norge

De norska teologiska institutionerna uppvisar ett relativt stort antal mer eller mindre fasta program men med olika examensinriktningar på både bachelor- och masternivå. I professionsstudierna och i de mer renodlade teologistudierna ingår som regel både grekiska och hebreiska som obligatoriska ämnen i bachelorexamen. Man kan utöver detta också notera ytterligare ett antal kännetecken på utbildningarna vid de norska teologiska fakulteterna: avsaknaden av självständigt arbete på grundnivån som fördjupning, grundnivåns inriktning på bredd, ämnet praktisk teologi med praktik, kristendomscentrerade tematiska kurser, konfessionsrelevanta inriktningar, utöver breda masterexamina möjlighet till disciplinbaserade masterexamina samt möjligheten till en större masteravhandling (1 år).

Vilka Bachelor- och Masterexamina vid sidan av den teologiska professionsutbildningen som ges i Norge tycks i första hand vara bestämt av olika avnämningarbehov, tillgång på studenter och de ekonomiska resurserna. Att t.ex. den teologiska fakulteten vid universitetet i Oslo är begränsad vad det gäller inriktningar på Bachelorexamen har sannolikt dessa orsaker och inte principer grundande på politiska beslut eller andra principiella faktorer. De två övriga teologiska fakulteterna och andra högskolor uppvisar nämligen andra varianter.

En princip blir dock tydlig vad beträffar benämningen teologi i en bachelor och delvis även masterexamen. För att begreppet teologi ska finnas med i examensbenämningen ska det finnas en bredd på basis av fem huvudämnen GT, NT, Systematisk teologi, Kyrkohistoria och praktisk teologi. I det senare ämnet kan ingå moment som knyter an till religionsbeteendevetenskapliga ämnesområdena. Normalt ska också ett av grundspråken ingå i de bibelvetenskapliga studierna för att benämningen teologi ska användas. Religionshistoria finns med i inledande kurser i s.k KRL-fag dvs. Kristendoms-, religions- och livssynskunskap, men religionshistoria är inte ett huvudämne vid de teologiska fakulteterna även om man fakulteten i Stavanger inom ramen för missionsvetenskap kan bedriva omfattande studier om andra religiösa kulturer än de kristna. Däremot kan religionsvetenskap och kultur var relativt omfattande ämnesområden och betoningar vid andra högskolor och universitet inom avdelningar för humaniora.

Mellaneuropa

I det följande ges exempel på några stickprov på generella Bachelor- och Masterutbildningar i Mellaneuropa samt specifikt professionsinriktade teologiska utbildningar. Målet är inte att ge fullständiga beskrivningar av sådana utan mer att exemplifiera variationerna.

Tyskland

Tyskland⁹ har utöver att ge generella teologiska utbildningar till Bachelor och Master också kvar att studerande kan antas till yrkesprogram som leder till pastorala tjänster i olika kyrkor efter "fakultäts-prüfung" och "kirchliche prüfung" i olika former och på olika nivåer. Motsvarande finns som nämnts ovan i Norge, där en s.k ämbetsexamen i teologi vid de teologiska utbildningarna är en prästutbildning. Skillnaden är dock att det i Norge är utbildningsinstitutionerna som fullt prövar och examinerar för tjänst.

I grunden har man dock i Tyskland anammat utbildningsmönstret i enlighet med Bolognaprocessens intentioner (*Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/07*, Europe-

⁹ Information har inhämtats från några tyska institutioner främst från webbsidor men också genom ett par personliga samtal. Exempelen och informationen är främst hämtade från de teologiska fakulteterna vid universiteten i Leipzig, Tübingen och Heidelberg, Ludwig Maximilian universität, Johann Wolfgang Goethe universität samt Kirchliche Hochschule i Wuppertal. Beskrivningarna från de olika tyska teologiska fakulteterna kan vara svår- genomträngliga, varför det är mycket möjligt att vissa beskrivningar kan vara ofullständiga.

an Commission sid 125) med bachelor- och masterexamina även i teologi. En del uppfattar dock att det gamla teologiska utbildningssystemet med t.ex. en ”prüfung” med ”diploma”-examen samt andra ”prüfung”-former med inriktning mot tjänst i kyrka – evangelisk eller katolsk - har en högre status. Vissa teologiska fakulteter som t.ex. den i Tübingen har hittills i mycket liten grad utvecklat program för Bachelor och Master och fungerar i mångt mycket som mycket kvalificerade prästseminarier med forskarutbildning. På sikt räknar man dock med att det nya utbildningssystemet tar överhand i Tyskland. Vanligtvis är de teologiska fakulteterna också uppdelade i en katolsk och en evangelisk. Det finns numera också på vissa håll avdelningar för studier i judisk teologi t.ex. vid universitetet i Frankfurt. Likaså kan som vid Maximilianuniversitetet läsa olika program: ett professionsinriktat program till präst, ett program för blivande lärare eller mer akademiskt inriktade program med en bachelorexamen (*B.D.*) efter 6 terminer och magisterexamen (*M.A.*) efter 9 terminer.

De teologiska discipliner eller ämnen som ingår i de teologiska examina är Bibelvetenskap med Gamla och Nya testamentet, Kyrko- och dogmhistoria, Systematisk teologi, Praktisk teologi samt ett brett ämne i Religions- och missionsvetenskap. De fem första kallas som regel de fem klassiska ämnena och är ofta obligatoriska i någon form även om det t.ex. för en Bachelor-examen (*B.D.* i evangelisk teologi) vid Ludwig Maximilian universitetet finns möjligheten att välja mellan Praktisk teologi och Religionsvetenskap-missionsvetenskap. Grundläggande kurser i grekiska, hebreiska och latin krävs inom professionsutbildningen till präst och för *M.A.* examen men inte i samma grad för en *B.A.*

Religionsvetenskap vid en del av de tyska institutionerna tycks utöver en allmän introduktion till religionsvetenskaplig teori ingå både religionshistoria och vissa delar av grundläggande religionsbeteendevetenskap. Dessa ämnen får annars vanligtvis, om de ska läsas i större omfattning, studeras på annat sätt än inom de teologiska fakulteterna, som t.ex. vid Ludwig Maximilian universitetet. Bilden är dock inte entydig. Vid t.ex. den evangeliska institutionen vid universitetet i Frankfurt kan religionshistoria läsas med inriktning mot en examen i religionsvetenskap på avancerad nivå efter 8 terminer - benämnd Magister Artium (*M.A.*)

I den katolska teologiutbildningen till bachelorexamen i t.ex. Wuppertal ges följande ämnen: Theologie als Glaubenswissenschaft, Methoden theologischen Arbeitens, Biblische Theologie I, Biblische Theologie II, Historische Theologie, Systematische Theologie I, Systematische Theologie II, Praktische Theologie, gegebenenfalls Bachelor-Thesis. Utbildningen är ett exempel på att bibelvetenskap, systematisk teologi och praktisk teologi i Tyskland har större plats än ämnen som religionshistoria och religionsbeteendevetenskap inom ramen för teologiska studier – katolska eller evangeliska. Religionsvetenskap med religionshistoria och religionsbeteendevetenskap finns således inte med självklarhet med i alla teologiska utbildningar eller snarare finns med i mycket ringa omfattning som ett biämne. Det gäller både de katolska och de evangeliska. Omfattningen inom ämnet ”religionswissenschaft” i de teologiska programstudierna kan motsvara 5-10 högskolepoäng på grundnivå enligt kursplanerna inom de teologiska studierna. Liknande, vad beträffar religionshistoria och religionsbeteendevetenskap, gäller uppenbarligen vid det schweiziska universitetet i Zürich, Schweiz, och likaså vid den teologiska fakulteten i Bern i de fall en student väljer att läsa teologi som ”hauptfach”. Om en student däremot väljer ”religionswissenschaft” som ett huvudämne (hauptfach) vid dessa institutioner avlägger man examina med sådan inriktning (Se nedan).

Schweiz

Schweiz var tidigt med att införa bachelor/master examina efter Bolognaprocessens intentioner. Vilka kurser som är obligatoriska kurser ser dock ut växla beroende på inriktningen av studierna. Genom den teologiska utbildningen i Zürich kan man avlägga en bachelor- resp.

masterexamen i en mängd olika varianter, t.ex. med inriktning *Teologi allmänt*, *Teologi med huvudämne*, *Teologi och religionsvetenskap* samt *Religionsvetenskap*. Skillnaden mellan inriktningarna inom teologi är att *Hauptfachstudiengang* dvs *Teologi med huvudämne* ger möjlighet till större valfrihet vad det gäller fördjupning. Den allmänna studiegången är bredare. Dessutom kan fakultetsövergripande tvåämnes Bachelor- och Masterexamina avläggas med respektive motsvarande 90 högskolepoäng i teologi samt motsvarande i ett annat huvudämne. Det självständiga arbetet inom en masterexamen motsvarar 20 högskolepoäng. Inom ramen för en Bachelorexamen genomförs antingen ett självständigt arbete på motsvarande 10 högskolepoäng eller presenteras en Bachelor-portfolio av motsvarande omfattning.

Huvudbeteckningarna på examina vid universitetet i Zürich är *Bachelor in Theologie*, *Master in Theologie*, *Bachelor of Arts in Religionswissenschaft*, *Master of Arts in Religionswissenschaft*, *Doktorat in Religionswissenschaft*. Utöver dessa teologiska och religionsvetenskapliga examina kan man i andra Bachelor- och Masterexamina ha teologiska ämnen som biämnena - "Nebenfächer" - t.ex. *Bachelor Bibelwissenschaften*. Andra ämnesexempel är Gammalorientalisk religionshistoria, Antikens kristendom, Hebreisk språk och litteratur, Hermeneutik, Religionspedagogik och ämnen i Systematisk och Praktisk teologi.

Den teologiska fakulteten i Bern erbjuder på liknande sätt de två huvudområdena eller huvudämnena teologi respektive religionsvetenskap med examina *Bachelor of Theology*, *Bachelor of Arts in Religious studies* samt *Master of Theology* och *Master of Arts in Religious studies*. Examina i teologi har två inriktningar - en katolsk och en evangelisk -, såsom ofta i Tyskland. Teologi beskrivs som ett "monofach" och studiegången som ett "integralstudium Theologie", vilket innebär att man både på bachelornivå och på masternivå har s.k. modellteologiprogram som lägger vikt vid bredd och integration.

En viss tyngdpunkt mot bibelvetenskap i Bachelorexamen kommer till synes genom omfattningen av detta ämnesområde om man räknar in de i programmet ingående språkkurserna i grekiska och hebreiska (57 europeiska "credits" i bibelvetenskap dvs motsvarande 57 svenska högskolepoäng). De övriga kurserna fördelas främst på historisk teologi, systematisk teologi och praktisk teologi. På liknande sätt fördelas alla dessa ämnen på masternivå, men där ges ett större utrymme för valfria kurser (motsvarande 30 hp varav 5 hp ska vara ämnesöverskridande) utöver möjligheten att välja uppsatsinriktning (motsvarande 30 hp).

I studieplanen för Bachelor ingår en s.k. praktisk termin med övningar och praktik i diakoni och praktisk teologi med inriktning mot kyrkligt arbete. Däremot ingår i mycket liten grad kurser som kan knytas till allmän religionsvetenskap inklusive religionshistoria i denna grundläggande teologiexamen – obligatoriskt enbart 3 högskolepoäng i judaism samt 4 hp i religionsvetenskaplig teori. De skriftliga självständiga arbetena ska totalt uppgå till motsvarande 10 hp men fördelas på tre arbeten knutna till olika ämnen för en *Bachelor in Theologie*, medan det för en *Bachelor of Religious studies* ska vara ett sammanhängande arbete på motsvarande 10 hp. Även i denna senare nämnda bachelorexamen ska dock cirka en fjärdedel av studierna hämtas från de teologiska ämnena bibelvetenskap, systematisk teologi, teologisk historia samt praktisk teologi.

Det är således tydligt i den schweiziska teologiska utbildningen att studerande kan välja mellan två huvudinriktningar inom *Theologie* med olika konfessionsanknytning eller med olika kyrklig relevans och där den obligatoriska delen av allmän religionsvetenskap och religionsbeteendevetenskap är ytterst marginell. Vill man studera andra religioner väljer man *Religionswissenschaft* eller som det också kan betecknas *Interreligiösa studier*, som också innehåller en god del av de "klassiska" teologiämnena.

Teologi respektive Religionsvetenskap framstår inte bara som två olika huvudområden (kunskapsområden?) utan även som huvudämnen – ”hauptfach”, där teologi också kan ses som ett ”monofach” med framför allt kurser i bibelvetenskap, systematisk teologi, historisk teologi och praktisk teologi.

Nederländerna

Utan att gå närmare in på detaljer kan man konstatera att t.ex. den teologiska fakulteten i Groningen i Holland också den, såsom i Schweiz, ger olika examensbenämningar för teologi och för religionsvetenskap dvs. Bachelor och Master, *BA* och *MA in Theology* respektive *in Religious studies*. Det ges dessutom en *MA in Pastoral counselling*. Andra nederländska fakulteter har ytterligare specialiserade masterprogram med andra benämningar. Även i Nederländerna finns institutioner som har inriktning mot katolsk teologisk utbildning eller någon protestantisk. Uppläggningsen i Groningen tycks mer likna den svenska modellen än många av de tyska och schweiziska utbildningarna genom att religionshistoria och religionsbeteendevetenskap i högre grad ingår även i en Bachelor i teologi.

Kommentar till utbildningarna i Mellaneuropa

Syftet med ovanstående är att belysa variationerna på uppläggningsen av de teologiska och religionsvetenskapliga utbildningarna och examensbeteckningarna inom kunskapsområdena religion och teologi. Både bachelor- och masterexamina kan utformas olika – även i förhållande till den professionsexamen till präst som fortsatt är stor i Mellaneuropa. Situationen i Mellaneuropa är dock att om allmän religionsvetenskap och religionshistoria i svensk definition utgör huvudsakliga inslag ändras vanligen examensbeteckningar från teologi till religionsvetenskap och kan i vissa fall då avläggas endast som filosofisk/humanistisk examen vid annan fakultet än den teologiska.

Situationen i delar av Mellaneuropa kan kanske jämföras med svenska traditioner från början av 1900-talet då det allmänna religionsvetenskapliga fältet hade relativt litet synligt utrymme inom teologin. I Sverige var det först under den senare delen av 1900-talet som t.ex. religionsbeteendevetenskapliga ämnen och religionshistoria blev tydliga som ämnen inom teologi genom tillsättandet av professorer i dessa ämnen vid de teologiska fakulteterna, även om delar av dessa områden funnits under andra ämnen (t.ex. i teologisk encyklopedi under senare delen av 1800-talet och början av 1900-talet). Den nuvarande trenden i Sverige är delvis att teologi istället börjar vandra över till det humanistiska fakultetsområdet. I Europa behålls fortsatt teologi som ett tydligt eget huvudområde också med koppling till olika kyrkotraditioner.

Oavsett inriktningar i teologi och religionsvetenskap är huvudintrycket från exemplen att utbildningarna Mellaneuropa mer utformas som en fördjupning genom bredd än som fördjupning i smala ämnesområden. I en examen med beteckning teologi ingår som regel huvudämnen bibelvetenskap (GT och NT med grundspråken), Kyrkohistorian, Systematisk teologi och praktisk teologi. När det gäller krav på självständigt arbete är det inte ovanligt att det motsvarar minst motsvarande 20 högskolepoäng i en masterexamen men att det inte är givet att det självständiga arbetet är av uppsatskaraktär för en Bachelor. Det finns exempel på att det självständiga skriftliga bachelorarbetet är av mindre omfattning och kan utgöra 4 högskolepoäng eller som nämnts ovan har form av portfolio eller består av flera mindre skriftliga arbeten under studiernas gång.

Det är också så att konfessionsorienterade eller konfessionsrelevanta teologiska utbildningar är självklara samt att de kyrkligt praktiska teologiska utbildningsdelarna också kan ingå i de teologiska examina. Det varierar dock hur mycket av religionsvetenskap med religionshistoria och religionsbeteendevetenskap som kan ingå eller ingår i en examen som ska ha beteckningen teologi och inte religionsvetenskap.

Storbritannien

Det brittiska systemet är svårgripbart i all dess mängd av teologiska utbildningar och variationer inom Storbritannien delvis traditionsstyrda snarare en regelstyrda. Det engelska systemet laborerar med kurser på flera olika "levels" – nivåer. I Storbritannien finns även examina motsvarande högskoleexamen som kan avläggas på mer grundläggande nivå (*Certificate* efter ett år och *Diploma* efter vanligtvis två år) utöver Bachelorexamina av olika slag, som vanligen benämns *BA* dvs *Bachelor of Arts* i t.ex. teologi. Med svenska beteckningar skulle det således kunna motsvara en beteckning som kandidatexamen i teologi istället för teologie kandidatexamen. Det finns även *BTh* – *Bachelor of Theology*, som eventuellt mer skulle motsvara den gamla svenska benämningen teologie kandidatexamen. Man använder sig också av begrepp som "non-honours", "single honours", "joint-honours", "ordinary" och "honours" för t.ex. olika bachelorexamina beroende på sammansättningen av ämne och längden av utbildningstiden samt kraven. Som regel ställer en "honours degree" högre krav än en "ordinary degree", men det kan också vara beroende av var man har studerat. Masterexamina benämns ofta *MA* dvs *Master of Arts* och kan mycket väl vara ettåriga samt mer yrkesinriktade medan de mer forskningsinriktade kan benämnas *MSt* (*Master of Studies*) eller *MPhil* (*Master of Philosophy*) – båda med olika inriktningar. I en bachelorexamen ingår inte med självklarhet uppsatser i den form som krävs i Sverige men kan göra det på t.ex. motsvarande 15 hp.

Här ska inte systemets beskrivas närmare utan istället ges några exempel på hur examina kan vara sammansatta vid några institutioner. Det finns teologiska eller religionsvetenskapliga institutioner vid de stora universiteten; det finns mindre självständiga teologiska utbildningar (college) med egna examensrätter; det finns de som samarbetar med ett universitet och där kurserna genomförs fullt ut vid ett teologiskt college men där examen utfärdas av ett närliggande universitet.

Det totala antalet poäng eller "credits" är 120 per år dvs 360 för en treårig Bachelorexamen (honours). Uppmärksammas bör att studier för en avancerad masterexamen kan använda sig av ett system där 180 "credits" motsvarar ett års heltidsstudier.

England

Ett universitet som signalerar stor frihet för studenterna att kunna avlägga olika examina med olika inriktningar är **universitetet i Cardiff**. Man kan avlägga en bachelorexamen med beteckningen *BA Religious & Theological studies (Single honours)* efter tre år. Kurserna är organiserade i moduler på 20 "credits" dvs motsvarande 10 högskolepoäng (hp), men kurserna genomförs som dubbla moduler dvs. kurser på motsvarande 20 hp. En student kan t.ex. första året välja mellan tre kombinationsvarianter på totalt 80 "credits", antingen "Religious Studies and Theological Studies" eller "Religious Studies and a Language" (grekiska, hebreiska eller sanskrit) eller "Theological Studies and a Language". Utöver någon av dessa obligatoriska kombinationer kan ett annat ämne läsas eller andra moduler från något av dessa områden. Under år två och tre kan en student läsa dels moduler som inte lästs tidigare under det första året och/eller en mängd nya alternativ specifikt för år två och tre. En bachelorexamen från Cardiff kan således vara sammansatt på en mängd olika sätt med allt från inga kurser inom den kristna teologiska traditionen till enbart ämnen inom den traditionen. Examen kan innehålla en stor betoning på språk till inga klassiska språk alls. Examen ska också innehålla någon form för skriftligt examensarbete.

Masterexamina kan både vara "Master of Arts" - *MA in Religious Studies* i några varianter eller *Master of theology (MTh)* i exempelvis kristen dogmatik, kristen etik, praktisk teologi och även i *Chaplaincy studies*. En del av dessa program kan läsas av studerande med helt andra bakgrunder än studier i teologi och religion.

På samma sätt kallar t.ex. **universitetet i Birmingham** sina examina *BA* respektive *MA* i olika varianter såsom teologi med olika s.k ”pathways”, religioner och kultur med olika ”pathways”, islamiska studier, kväkarstudier etc. De ovannämnda ”pathways” kan ses som olika fördjupningar exempelvis ”biblical studies”, ”pentecostal & charismatic studies” och ”black theology”. Ett masterarbete ska också ingå på 60 ”credits” dvs motsvarande 30 hp.

Möjligheten att ta olika examina vid **universitetet i Oxford** eller vid så kallad ”private hall” associerade med universitetet ger ytterligare en bild av variationerna av examina i det engelska systemet. Det kan till viss del likna det svenska examenssystemet genom att man utöver bachelorexamen t.ex. har en ettårig Masterutbildning - *MSt in Theology* - , som kan kvalificera för forskarstudier för ”very able students” samt *MPhil* med olika inriktningsbeteckningar precis som för *MSt* (Teologi, Filosofisk teologi, Österländsk kristendom, judendom och kristendom i den grekisk-romerska världen eller Religioner). Det ges också en tvåårig *MTh in Applied Theology*.

På forskarutbildningsnivå finns två examina dels den mindre omfattande *MLitt (Master of Letters)* och den ordinarie *DPhil (Doctor of philosophy)*. Det finns också ytterligare kortare fördjupningsvarianter på denna nivå efter vilka en studerande kan erhålla någon form av diplomaexamen..

För att antas till de högre nivåerna efter bachelorexamina finns olika betygskrav för olika varianter. I informationen om olika examina sägs t.ex. att en *MPhil* i teologi är till för ”very able students” och att en mycket bra examensuppsats kan ge en student möjlighet att fortsätta att utveckla denna i ett doktorsarbete. Formellt sett krävs i normalfallen att en studerande har en *MSt* eller en *MPhil* från Oxford inom det valda forskningsområdet. Kommer man från andra institutioner med motsvarande kompetens kan det accepteras, men det normala är att man först antas till de ovanstående masterstudierna.

I Oxford likaväl som i Cambridge finns det ett antal privata college relaterade till universitetet. Exempel är Wycliffe Hall och St Stephens House. Det finns ett antal fristående college i England med olika teologisk betoning och med anknytning till Anglikanska kyrkan som dessa två eller till andra samfund. Genom sitt samarbete med universitetet kan t.ex. Wycliffe Hall anta studenter på alla nivåer - även doktorander.

Wycliffe Hall beskriver tre typer av Bachelorexamina. Två som är mer församlingsinriktade - en *Bachelor of Theology (BTh)* och en *Bachelor of Arts (BA) in Theology* samt en *BA in (academic) Theology* som således klassificeras som mer akademisk. Det finns möjligheter till val av olika kurser inom alla dessa examina men en *BTh* har den starkaste betoningen på församlingsarbete och där studier i andra religioner och inte heller inte grundspråken behöver vara obligatoriska. I studierna för en *BA in Theology* ingår dock minst ett av de bibliska grundspråken samt som kärnämnen GT, NT, Kyrkohistoria, dogmatik med möjlighet under det tredje året att välja ett av tre s.k. spår: bibelvetenskap, dogmatiska studier eller religionsstudier.

St Stephens House följer samma examensmönster, vilket är universitetets, men ämnen och kursutbudet kan se olika ut i jämförelse med universitetets och Wycliffe Halls kurser. I målformuleringen för den yrkesinriktade *BTh* betonas förmågan att ha en integrerad kunskap av bibliska, dogmatiska, historiska och pastorala studier och kunna relatera kristen tro till ett vidare samhälle. Det är således inte som de mer de traditionella akademiska studierna fördjupning i de enskilda klassiska teologiska ämnen som det läggs vikt vid. Flera kurser kan därför vara av mer tematisk karaktär.

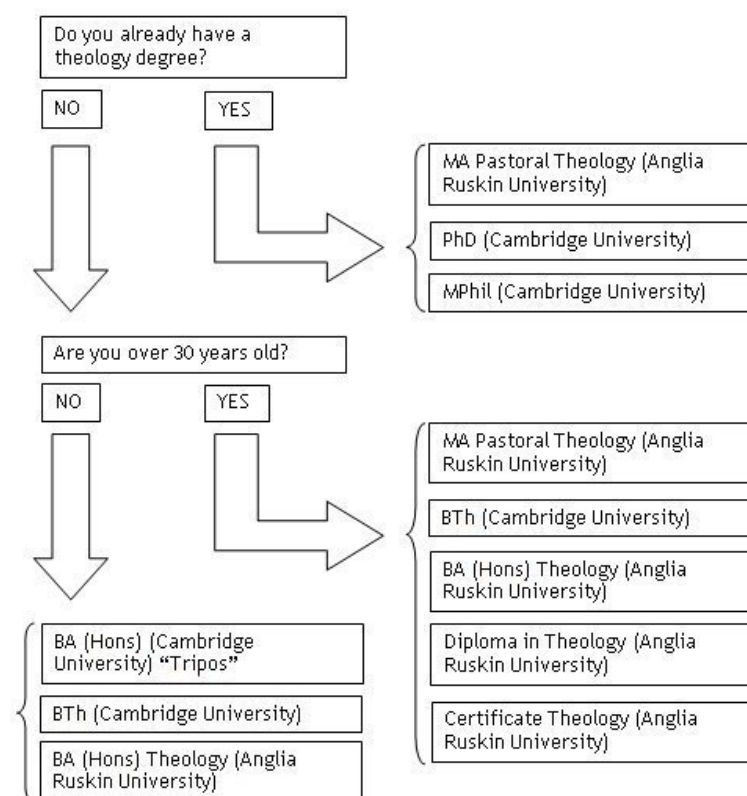
I **Cambridge** finns utöver Faculty of Divinity vid universitetet i Cambridge ett antal college som arbetar med varandra och är med i det som kallas Cambridge Theological Federation. Ett exempel på en anglikansk teologisk utbildning är Ridley Hall college. Det finns också

andra college t.ex. metodistiskt, ortodoxt, romerskt katolskt. Examina utfärdas av universitetet men kurserna genomförs och examineras vid dessa college.

Examina kopplat till denna federation inklusive Ridley Hall kan t.ex. vara *BA (honours) in Christian theology*, *BA in Theology*, *Bachelor of Theology for Ministry (BTh)*, *MA in Pastoral Theology* samt på forskarutbildningsnivå utöver ordinarie forskarutbildning på med många möjligheter vid universitetet i Cambridge t.ex. *Professional Doctorate in Practical Theology*. Ridley Hall samarbetar också med andra universitet med t.ex. möjlighet att avlägga en *BA in Youth Studies and Applied Theology*. Genom Oxford Brooks universitet kan t.ex. en *MA in Practical and Contextual Theology* avläggas för vilken man kan ha olika utbildningsbakgrunder för att bli antagen till.

Det som bl.a. skiljer en BA i kristen teologi och en BTh vid Ridley Hall är att i den senare är ett av grundspråken obligatoriskt (Jfr Wycliffe Halls BA i teologi ovan). Generellt kan innehållet i de olika examina skilja sig åt beroende på om studierna har en stark akademisk inriktning eller en mer kyrkligt praktisk pastoral inriktning. En MA i pastoral teologi vid Ridley Hall kan utöver en obligatorisk pastoral teologisk kurs på motsvarande 15 hp och en uppsats på motsvarande 30 hp uppvisa stora variationer genom samarbetet i federationen. Kurser som kan ingå är t.ex. Ortodox pastoral teologi, Ledarskap, Samtida spiritualitet, Feministiska perspektiv på pastoral teologi, Afrikanskt perspektiv på mission och dialog m.fl.

En översiktsbild från ett annat av de college som samarbetar med Cambridge visar möjligheten till olika utbildningsvägar i England genom olika program relaterat till studenternas bakgrund:

Skottland

De teologiska utbildningarna i Skottland kan uppvisa ytterligare variationer på examensbe-teckningar. King's college vid universitetet i Aberdeen ger följande examina *Bachelor of Di-*

vinity med eller utan grundspråk men i ett relativt bundet program med vad som kallas de fem traditionella teologiska ämnena: Kyrkohistoria, GT, NT, Praktisk teologi och systematisk teologi och rekommenderas därför till dem som ska bli präster. *Bachelor of Theology* innebär ett friare studieprogram som kan innehålla mer av religionsvetenskapliga studier samt även ämne från annan fakultet. Ska dessa examina läsas fram till vad som kallas en "honours degree" tar det fyra år och inkluderar en uppsats motsvarande 30 "credits" dvs 15 högskolepoäng. Masterexamina på det som kallas "undergraduate" nivå är i huvudsak två: *Master of Arts (MA) in Religious studies* och *Master of Arts (MA) in Divinity*. Dessa är till sin uppläggningsfriare än de nämnda bachelorexamina, men innebär samma studielängd.

Vid universitetet vid Aberdeen kan man efter dessa grundläggande examina läsa ettåriga masterprogram som "postgraduate programs". Poängmässigt i det nationella systemet innebär det 180 "credits" varav en examensuppsats ska ingå som för de olika programmen kan variera mellan 60-80 "credits". Poängsystemet är svårt att jämföra med ECTS och de svenska högskolepoängen men eftersom uppsatserna ska omfatta minst en tredjedel av studieårets prestationer bör uppsatserna omfatta minimum motsvarande 20 högskolepoäng.

En examen i *Master of Theology* kan ha flera inriktningar t.ex. *MTh in Biblical Theology*, *MTh in Catholic Studies*, *MTh in Church History*, *MTh in Practical Theology and Christian Ethics*, *MTh in Systematic Theology*, *MTh in Theology and Religious Studies*. Det erbjuds dock ytterligare specialvarianter av *MTh* såsom i reformert teologi eller som församlingsarbete i urbana miljöer. Utöver dessa teologiskt inriktade studier kan man avlägga andra masterexamina som *Master of Science* eller *Master of Letters* i ämnen som Islamologi eller Religion och samhälle.

Kommentar till teologiska studier i Storbritannien

Möjligheterna i de ovan beskrivna studievägarna och examina i England och Skottland uppvisar relativt stor variation, dels avseende studiernas längd och intensitet, dels avseende t.ex. de bibliska grundspråken, dels avseende teoretisk akademisk eller pastoral inriktning och dels avseende betoning på kristen teologi eller mer allmän religionsvetenskap samt därmed hur olika examina benämns och beskrivs. Ovanstående exempel vill således visa på variationen vad det gäller examensbenämningar med konsekvenser för innehåll vid de teologiska och religionsvetenskapliga utbildningarna.

De olika Bachelorexamina och Masterexamina där ordet teologi ingår på något sätt kan se mycket olika ut – vara forskningsriktade, vara mer allmänt religionsvetenskapliga, vara inriktad mot praktisk teologi eller mer akademisk teologi med anknytningar till olika trossamfund. Beteckningarna på institutionerna vid universiteten kan också uppvisa variationer t.ex. The Faculty of Divinity som i Cambridge, Department of Religion and Theology som i Birmingham eller Department of Theology and Religious studies som i Glasgow.

Om bibelns grundspråk kommer att ingå i en students examen eller inte, har utöver vad som kan krävas formellt i en examensbenämning, delvis att göra med avnämning men också med de studerandes ålder. Den anglikanska kyrkan kräver till exempel vanligtvis inte studier i de bibliska grundspråken av präststuderande över 30 år.

Det finns således inte för närvarande i Storbritannien ett enhetligt sätt att bygga upp olika teologiska examina. En bachelor i teologi kan således innehålla de bibliska grundspråken och gör det vanligtvis men behöver inte göra det, kan innehålla religionsvetenskapliga kurser men måste inte göra det, kan innehålla ett självständigt arbete av uppsatskaraktär men gör det inte alltid etc. Religionshistoriska studier kan bedrivas i varierande omfattning vid olika teologiska fakulteter men kan i större omfattning finnas vid andra fakulteter/skolor vid universiteten.

Kommentar Norden, Europa och Sverige

Sverige kan givetvis välja sin egen modell för examina inom teologi och religionsvetenskap men kan också öppna för att det inom Sverige kan få finnas olika varianter efter grundprinciperna i den nya högskolan och inte efter en modell som kanske är anpassat endast till någon av de europeiska ländernas utbildning i teologi och religionsvetenskap. Den speciella typ av progression och fördjupningstänkande som dominerat i Sverige är inte fullt så synlig eller tydlig i uppläggningsen av de europeiska utbildningarna. Den ordning med vilken olika ämnen följer på varandra tycks t.ex. variera. Den starkare kyrkliga anknytningen vad gäller en utbildning med beteckningen teologi som finns i både de nordiska länderna och i Europa i övrigt tycks få konsekvenserna att religionsvetenskap och religionshistoria vid många institutioner mer utgör ett mindre biämne i examen men att t.ex. bibelvetenskap med grundspråk samt praktisk teologi är centrala.

Är det möjligt så att Sverige bör ha stor öppenhet för att de olika institutionerna kan utforma egna modeller alltifrån mer begränsade teologiska inriktningar till mer religionsvetenskapliga med olika betoningar? Därmed ges frihet för de svenska institutionerna att knyta an till olika utbildningar och institutioner i Europa och internationellt. Inte ens de större svenska institutionerna klarar av att resursmässigt eller förhållningsmässigt tillgodose alla de varianter av teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar som finns ute i Europa. Öppnar inte Bologna-processen och den nya högskolan för möjligheten att även de teologiska utbildningarna ska släppa på de gamla utbildningstraditionerna och låta flera blomma om än inte tusen. Samtidigt är det så att den nya svenska förordningen också begränsat friheten att utforma de svenska examina i samsvar med några av de europeiska utbildningarna t.ex. vad gäller kraven på fördjupning och självständiga arbeten. Mot bakgrund av kommentarer från andra länders utbildningar och de variationer man kan se både i Bachelor- och masterexamen kan man fråga sig om den svenska förordningen har gått för långt i detaljstyrning av t.ex. självständiga arbeten.

Mobilitetsproblematik inom Europa

I Norge men även i andra länder kan man avlägga en Bachelor i Teologi eller religionsvetenskap, som ämnesmässigt och kunskapsmässigt och vad gäller kurser kan ha stor likhet med en svensk kandidatexamen i teologi med undantag av att man inte genomfört ett självständigt arbete, vilket är kravet i Sverige. En student kan således inte få ut en Bachelorexamen i Sverige utan ett självständigt arbete om 15 hp. Vad händer om t.ex. en student med norsk Bachelor och en svensk utan kandidatexamen men som har 180 hp i teologiska kurser med motsvarande innehåll som den norska bachelorexamen söker till ett masterprogram i Sverige? Kommer båda att kunna antas?

Vad händer i antagningsförfarandet om denne svensk åker över till Norge och ekvivalerar sina kurser i Norge och tar ut en norsk Bachelorexamen och sedan söker sig till Sverige? Vad händer om studenten efter 5 terminer på grundnivå i svensk teologisk utbildning hellre vill ha en bredd i sin kandidatexamen istället för den svenska fördjupningsmodellen och genomgår en sista termin i Norge eller England och avlägger en bachelor utan självständigt arbete eller på annat sätt utan fördjupning efter svensk modell och sedan söker sig tillbaka till svensk masterutbildning?

USA

Här ska ges en översikt av examina i USA samt några få exempel från utbildningar. USA har många beteckningar för sina olika teologiska examina, några av de vanligaste är: MDiv, MRE, MCE, MA, MCM, MSM, MM, DMin, DEdMin, EdD, DMiss, DMA, DCM, SMD, MAR, MTS, ThM, STM, ThD, PhD och DD. Dessa examina förutsätter en redan avklarad

grundutbildning, vanligtvis en *Bachelor of Arts* (BA). Det finns i princip två huvudnivåer av högre examina efter en mer grundläggande collegeexamen. Som regel är masterexamina på den första nivån och doktorexamina på den andra nivån. Undantag är *Masters of Theology* (ThM) och *Masters of Sacred Theology* (STM) som är examina som placeras på den andra nivån – vanligtvis ettåriga studieprogram. Man måste också ha klart för sig att begynnelsestudierna i teologi kan ske inom en *Master of Divinity* (MDiv) och därför motsvara det som läses på kandidatnivå i Sverige. En *Doctor of Divinity* (DD) är en hedersdoktors titel.

Det finns i USA examina som är professionsinriktade och examina som är mer forskningsinriktade. En uppdelning följer:¹⁰

Professionsinriktade

Första nivån

MDiv	Master of Divinity
MRE	Master of Religious Education
MCE	Master of Christian Education
MA in Religious Education	Master of Arts in Religious Education
MA in Christian Education	Master of Arts in Christian Education
MA in ()	Master of Arts in [specialized ministry]
MCM	Master of Church Music
MSM	Master of Sacred Music
MM in Church Music	Master of Music in Church Music

Andra nivån

DMin	Doctor of Ministry
DEdMin	Doctor of Educational Ministry
EdD	Doctor of Education
DMiss	Doctor of Missiology
DMA	Doctor of Musical Arts
DCM	Doctor of Church Music
DSM	Doctor of Sacred Music

Forskningsinriktade

Första nivån

MA	Master of Arts
MAR	Master of Arts Religion
MA (Theological Studies)	Master of Arts (Theological Studies)
MTS	Master of Theological Studies

¹⁰ Riktlinjer för de följande examina finns på The Association of Theological Schools (ATS), The Commission of Accrediting hemsida: <http://www.ats.edu/accrediting/standards/DegreeStandards.pdf> (uppladdad: 2007-08-24). ATS är en förening med 250 högskolor som medlemmar som utbildar inom teologi i USA och Canada.

Andra nivån

PhD Doctor of Philosophy

*Examina på andra nivån (varav 2 Masters) som också kan räknas som professionsinriktade*¹¹

ThM Master of Theology

STM Master of Sacred Theology

ThD Doctor of Theology

Beskrivningar av examina

Master of Divinity (MDiv) är den normala examen för en person som utbildar sig till präst/pastor i USA. Den kräver minst tre års teoretiska heltidsstudier och kan dessutom kräva ett års praktik dvs totalt fyra år. Det finns också *Bachelor* i teologi vid vissa college som då på många sätt motsvarar Master of Divinity, som i sin tur motsvarar mycket av det som finns i den nya svenska kandidatexamen i teologi. Dessa examina är krav för att börja studera till en *Master of Theology*, som ovan beskrivs som en examen på den andra nivån.

Kurser som läses i dessa examina är vanligtvis i följande områden: Språk (Grekiska och Hebreiska), Exegetisk teologi (Exegetisk metod, Gamla testamentet och Nya testamentet), Kyrkohistoria, Missionsvetenskap, Teologi (Systematisk teologi, Religionsfilosofi och Etik), Praktisk och pastoral teologi (Spiritualitet, Homiletik, och Själavård), samt valfria kurser. MDiv kan kräva en *thesis*, men behöver inte göra det. En studerande kan vara berättigad att antas till ett program för *Doctor of Theology* (ThD) eller *Doctor of Philosophy* (PhD) om en *thesis* ingår i deras *Master of Divinity*.

Doctor of Ministry (DMin) är en avancerad professionsinriktad examen. Den kräver normalt en Master of Divinity (MDiv) examen och minst tre års erfarenhet i någon kristen verksamhet efter en MDiv. Eftersom programmet har som mål att integrera teori och praktik på en avancerad nivå ställs dessa krav. Om en präst/pastor vill fortsätta med en professionsinriktad examen på den andra – högre - nivån är denna examen den mest naturliga. Programmet kräver ett års heltidsstudier för själva kurserna, samt cirka två år för slutförande av den avhandling eller det skriftliga projekt som krävs. Programmet tar således cirka tre år att slutföra.

Det går dock att ändra inriktning efter MDiv-examen till en mer forskningsinriktad examen - en *Master of (Sacred) Theology* (ThM eller STM). Även om nomenklaturen varierar mellan *Master of Theology* (ThM) och *Master of Sacred Theology* (STM) handlar det om samma typ av examen – en examen på en högre nivå. En *Master of Divinity* (MDiv) eller motsvarande krävs således vanligtvis för att antas till dessa mer avancerade program. Målet med ett program för *Master of Theology* är att kunna fördjupa sig och specialisera sig mer än vad som är möjligt i ett MDiv program, som framför allt är en utbildning med bredd.

Vid t.ex Luther Theological Seminary kan en student på den mest grundläggande nivån avlägga en *Master of Divinity* (MDiv) eller *Master of Arts* (MA). För att studera vidare till en *Master of Theology* (MTh), som kräver minst ett års studier ska man antingen ha en *Bachelor of Divinity*, *Master of Arts* eller en *Master of Divinity* eller motsvarande dvs i svensk terminologi den nya formen för kandidatexamen i teologi. Detsamma gäller för tillträde till ett *Master of Theology* program på Harvard university. Det krävs också en viss nivå på betygen

¹¹ Se Boston University som ett exempel på ett universitet där dessa examina räknas som professionsinriktade: <http://www.bu.edu/bulletins/sth/item07.html> (uppladdat: 2007-08-23).

från de grundläggande nivåerna för att bli antagen vid dessa institutioner. MTh programmet innebär ett års heltidsstudier, men man kan också läsa ett tvåårigt program, som leder till en *Master of Theological Studies degree (MTS)*. (Jfr universitetet i Oxford vars beteckningar är snarlika men där en MST - Master of Studies in Theology - kräver ett års intensiva studier)

Några sammanfattande iakttagelser kring nordiska och internationella examina

I. Reflektioner över den svenska terminologin

Den svenska högskolelagen och den nya förordningen är givetvis påverkad av Bolognaprocessen. Samtidigt har det svenska förnyelsearbetet en egen agenda och utformning av begrepp och examina som inte självklart överensstämmer med hur det ser ut i övriga Europa. Begreppen och användningen av begrepp som *vetenskapsområde*, *område*, *huvudområde* och delvis även *ämne* och *huvudämne* i svensk tappning går inte med självklarhet att tillämpa på utbildningssystemen i andra länder även om grundstrukturen med Bachelor- Master- och PhD-examen finns där.

Här ska dock kommenteras en del av de examensbegrepp som redogörs för i bilaga: *Nordisk, europeisk och internationell utblick gällande examina inom teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar*. Det är således ett försök att placera in teologiska och religionsvetenskapliga examensbeteckningar och inriktningar i den svenska terminologin. Allmänt kan sägas att variationerna är stora och det som redovisas i bilagan är närmast ett axplock från ett stort fält av beskrivna inriktningar. Det finns heller ingen garanti att examina med samma benämning och inriktning innehållsmässigt helt överensstämmer när det gäller vilka ämnen och kurser som ingår. Dessutom har även redovisningarna en begräsning i att inriktningar av religionsvetenskapliga utbildningar som äger rum inom humanistiska avdelningar eller fakulteter är minst sagt sparsamt redovisade.

Även i Europa ägnar sig studenterna självklart åt fördjupning i någon form för progression genom kurser i teologi och religionsvetenskap, men variationerna avseende bredd, specialisering, yrkesinriktning eller forskningsinriktning är stora relaterat till vilka benämningar examina har fått.

I Finland tycks man fortsatt utgå från ämnesbegreppet genom ett antal traditionella ämnen som ska ingå med en viss bredd i de teologiska examina, som benämns kandidat- respektive magisterexamen. Bredd, fördjupning och möjligheten till fritt val av ämnen ser dock olika ut om examen är inriktad på kyrklig verksamhet eller för andra sammanhang.

I Norge bör man kunna tolka Teologi och religionsvetenskap som ett *vetenskapsområde* och även som ett *område* i svensk betydelse. Det bör också vara möjligt att se teologi och religionsvetenskap som två skilda *områden* men även som *huvudområden*. När sedan en mängd examensinriktningar beskrivs bör en del av dessa kunna ses som huvudområden t.ex. Kristendomskunskap, Religion och samhälle, Praktisk teologi, Diakonala studier, Kyrklig undervisning etc. Inom dessa kan sedan en mängd av de ämnen läsas som av tradition ingår i teologi och religionsvetenskap. Sådana inriktningar som katolsk teologi eller metodistisk teologi är svårare att beteckna som huvudområden. Huvudämnen i dessa examensinriktningar kan vara desamma som t.ex. i en masterexamen som benämns Master i teologi. Dessa inriktningsbeskrivningar förklarar mer att vissa alternativa teologiska kurser ingår i examen. De knyter också an till en distinktion som inte tydligt framgår av den svenska nya examensordningen för teologi nämligen i vilken grad en utbildning är professionsinriktad eller inte.

En inriktning mot konfessionsrelevanta och professionsstyrda teologiska utbildningar blir ännu tydligare i Mellaneuropa. Vid universiteten finns det olika avdelningar för s.k. evangelisk, katolsk och även judisk teologi. Bakom denna indelning ligger sannolikt de teologiska utbildningars koppling till den katolska kyrkans respektive lutherska kyrkans prästutbildningar.

Man bör också kunna säga att teologi och religionsvetenskap vid universitet och högskolor framstår som olika *områden* och vara placerade vid olika fakulteter. Teologi och Religionsvetenskap kan också framstå som olika *huvudområden* vid samma fakultet. Universitetet i Bern betecknar också teologin som ett "monofach" och teologi bör då kunna betraktas även som ett *huvudämne* i sig. I övrigt ingår de traditionella och det som i Tyskland kallas de klassiska teologiska ämnena (bibelvetenskap, systematisk teologi, kyrkohistoria och praktisk teologi) i de teologiska utbildningarna med lite olika möjligheter till fördjupning beroende på vald inriktning som t.ex. Teologi allmänt och Teologi med huvudämne som vid universitetet i Zurich. Den svenska diskussionen om dessa ämnen eller det som är *huvudämne* i dessa examina istället ska benämnas *huvudområde* enligt svensk terminologi får nog anses oklart och inte heller självklart.

Även i Storbritannien och ännu mer i USA kan uppdelningen av teologi och religionsvetenskap på vissa håll kunna betraktas som två olika *områden* men också som ett enda *område* som t.ex. universitetet i Cardiff (Se bilaga). I de flesta fall är det sannolikt mer relevant att tolka teologin som ett *huvudområde* för studier. På samma sätt som var tydligt i t.ex. Norge finns dock en mängd olika inriktningar som skulle kunna betecknas som egna *huvudområden* t.ex. Praktisk teologi eller Tillämpad teologi utifrån examensbenämningen. Vissa inriktningsbeskrivningar verkar dock ha mer karaktär av att vilja lyfta fram huvudämnet - inte minst för en del masterexamina - lyfta fram att en examen inte betonar bredd utan är en specialisering. Det som också blir tydligt i Storbritannien är distinktionen mellan examina som är mer professionsinriktade, mer allmänna eller forskningsinriktade trots att alla dessa inriktningar formellt och juridiskt är generella examina. I dessa fall blir betydelsen av begreppet inriktning inte en fråga om ämnesinriktning utan en viss form för fördjupning med speciella krav inom ett *huvudämne* (*huvudområde*?).

II. Reflektioner över användningen av examensbegreppet teologi

Det är i Europa vanligt att man skiljer på examen i teologi och religionsvetenskap. Detta gäller på alla nivåer. Det får konsekvenser för vilka ämnen i traditionell mening som ingår i en examen. Begreppet teologi kan ingå på olika sätt i en examen och indikera olika innehåll beroende på hur det används. Hur det används verkar dock var mer styrt av den enskilda högskolan eller universitetet och inte vara fastslaget varken på nationell nivå eller i det internationella vetenskapssamfundet. Vissa gemensamma drag kan ändå spåras i användningen.

När termen teologi ingår ska vanligtvis examen innehålla en viss bredd. Det mest vanliga är att ämnena Bibelvetenskap, Systematisk teologi, Kyrkohistoria och Praktisk teologi alla ingår. Oftast ingår de bibliska grundspråken - dock i olika grad, ibland ingår religionshistoria snarast som ett ämne, ibland inte alls. I Tyskland kan också latin vara ett krav. Det finns dock en skillnad, vilket inte minst är tydligt i England (även i USA) när det gäller benämningarna där teologi ingår. Om en examen är en *Bachelor of Theology* eller en *Bachelor of Arts in Theology* verkar det att indikera olika innehåll. Den senare kan i vissa utbildningar hålla sig friare till i vilka ämnen som ingår, men den kan också signalera en professionsinriktad examen (finns också "Divinity" som benämning för att markera detta), men det kan också var tvärtom. Beteckningarna tycks således inte användas på samma sätt vid alla utbildningar i t.ex. England. I Oxford och även i USA signalerar vanligtvis t.ex. en *Master of Theology* att det är en akademisk forskningsinriktad examen.

När teologiska examina får andra benämningar som t.ex. Kristendoms-kunskap eller Religion och livssyn som i Norge (andra varianter finns i andra länder) ges större frihet vilka ämnen som ingår. Det kan också röra sig om specialisering inom i stort sett ett enda ämne.

Frågan är om man i Sverige t.ex. ska göra skillnad på användningen av ”teologie” om förled och som efterled i någon slags parallell till t.ex. Bachelor of Theology (teologie kandidat) och Bachelor of Arts in Theology alternativt Religious studies (kandidatexamen i teologi alternativt religionsvetenskap) med möjlighet till olika inriktningsbenämningar. I vilket fall som helst kommer *ingen* variant att stämma helt och fullt med hur det ser ut på olika håll i Europa eller med intentionerna i den svenska högskoleförordningen och de variationsmöjligheter som den öppnar för. Enklare kanske är att låta ”teologie” var en *områdesbeteckning* och att låta olika efterled signalera olika former för bredd, fördjupning och inriktningar (Se också avsnittet *Analys och förslag till tentativa slutsatser*)

III. Hur reglerar de olika lärosätena övergång mellan nivåer?

En student kan t.ex. i Åbo antas till en masterutbildning i teologi utan tidigare teologiska studier men måste då läsa in grundkurser i teologi - s.k. bryggkurser som ett första steg. I Norge krävs normalt sett en viss betygsnivå på bachelornivå inom teologi för att kunna antas till masterstudierna. Däremot är den akademiska bakgrunden för att antas till forskarutbildningen friare. Till vissa masterprogram i Storbritannien är det också en tydlig urvalsprocess på basis av kvaliteten i tidigare utbildning och då främst för forskningsinriktade insatskrävande masterprogram.

För en svensk student kan det innebära svårigheter att t.ex. läsa vissa masterprogram i teologi Europa om de kräver både latin, grekiska och hebreiska. Det har också visat sig svårt att klara vissa kurser även på grundläggande nivå t.ex. i Tyskland på grund av förkunskapskraven ser olika ut och vad som ingår på de mest grundläggande nivåerna inte stämmer överens.

IV. Hur säkerställs möjligheten för den enskilde studenten att byta lärosäte

Inom Europa är det sannolikt mycket som behöver klargöras och tydliggöras för att studenter ska kunna få ett grepp om vilka lärosäten det lättast går att byta till i Europa eller använda som kompletterande studier användbara också i Sverige (Se Arne Eriksens föreläsning på Voksenåsen 18/10 2007)

V. Former för självständigt arbete inom kandidat- och masterexamen

Det kan konstateras att det inte är självklart att det ingår ett självständigt arbete i en bachelorexamen vid olika utbildningar i Europa. När det ingår, kan det skriftliga arbetet vara av olika karaktär - både som en regelrätt uppsats eller som en portfolio. Omfattningen kan växla från motsvarande ett mindre antal högskolepoäng upp till 15 hp.

För en masterexamen på den mest avancerade nivån kräver ett självständigt arbete av uppsatskaraktär (Detta gäller inte för en del examina som ges beteckningen Master USA och även i England.). Omfattningen kan variera från motsvarande 30 högskolepoäng till 60 hp. I det senare fallet gäller det som regel masterprogram som är inriktade på fortsatt forskning.